VII.

Koncilska epoha (1965.-1978.)

1. Epoha „koncilske revolucije“

Termin „poslijekoncilsko vrijeme“ kojim se označuju godine nakon svršetka Drugoga vatikanskog koncila, povijesno je neprikladan jer se pretpostavlja jedan nepostojeći lom između faze koju je otvorio Koncil, i faze koja je neposredno uslijedila. Točnije bi bilo govoriti o „koncilskoj epohi“ da se točnije označi dvadeset godina (1958.-1978.) koje se nalaze između početka pontifikata Ivana XXIII. i kraja pontifikata Pavla VI.; dvojice papa koji koji su otvorili, odnosno, zatvorili II. vatikanski koncil i u povijesnom ga smislu utjelovljuju. Kako to definira[1] Plinio Corrêa de Oliveira, koncilska je epoha u svojoj cjelini bila u Crkvi „kulturna revolucija“ koja je prouzrokovala duboku promjenu u mentalitetu i ponašanju hijerarhije i vjernika. Ta epoha, naravno, nije završila nakon smrti Pavla VI. Činjenica da su dvojica njegovih nasljednika uzela ime Ivan Pavao, potvrđuje njihovu volju za kontinuitetom s dvojicom koncilskih papa. Ne može se nikako zanijekati da je na povijesnoj razini smrt Pavla VI. označila cezuru, ne teologijsku, ali zasigurno povijesnu.

O „duhu Koncila“ se počelo govoriti već od kraja 1962. godine. Tim se izrazom podrazumijevao psihološki stav loma s prošlošću i optimističnog povjerenja u budućnost Crkve, temeljen prije svega na njenom „aggiornamentu“ i njenom „dijalogu“ sa svijetom[2]. U tom je smislu dokument koji najdublje sažima duh Koncila, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes*, koja je objavljena 7. prosinca 1965. god. Njoj treba pridodati još daljnja tri teksta posebne važnosti: dekret *Unitatis redintegratio*, o ekumenizmu od 21. studenoga 1964.; deklaraciju *Nostra aetate*, o odnosu Crkve s nekršćanskim religijama od 28. listopada 1965., te deklaraciju *Dignitatis humanae*, također od 7. prosinca 1965. god.[3] Zajednički horizont tih tekstova je ekumenizam, a odlučujući prilog u njihovoj redakciji dalo je Tajništvo za jedinstvo kršćana kard. Bee.[4] Ekumenski sektor je bio taj koji je najviše dopustio razvoj s usmjerenjem prema budućnosti, što je predstavljeno kao „vjernost budućoj jedinstvenoj Crkvi, konačnom cilju ekumenskog puta“[5].

Gledajući s motrišta doktrinalnog vrjednovanja koncilskih dokumenata, nesumnjivo je da su mnogi, pa i oni na važnim položajima, na II. vatkanski koncil gledali i doživjeli ga kao „epohalni preokret“, kao „revoluciju u Crkvi“. Otac Battista Mondin napisao je da se „1965., godina svršetka II. vatikanskog koncila, može uzeti kao epohalni datum za povijest teologije“[6], jer je otada teologija izgubila svoj spekulativni karakter i preuzela pretežito praktični ton, slijedeći u tomu put „pastoralnoga“ i nedogmatskoga Koncila; „Orijentacija prema praksi i prema 'inkulturaciji', glavna je

---

[1] Usp. A-IPCO, 30. ožujka 1988.
[2] Za kritiku toga „duha“ usp. B. GHERARDINI, *Concilio Ecumenico Vaticano II*, 74-75.
[3] O jedinstvenosti i koherenciji tih triju dokumenata usp. FLORIAN KOLFHAUS, *Pastorale Lehrverkündigung. Grundmotiv des Zweiten Vatikanischen Konzils. Untersuchungen zu „Unitatis Redintegratio“, Dignitatis Humanae“, und „Nostra Aetate“*, LIT, Berlin, 2010.
[4] Usp. C. BARTHE, nav. dj., 132-133.
[5] L. SARTORI, *Teologia ecumenica oggi*, Libreria Gregoriana, Padova, 1987., 32-33; Isti, *Spirito Santo e storia*, Ave, Roma, 1977., na nj se oslanja članak *Segni dei tempi* GIANNIJA GENNARIJA u: *Nuovo Dizionario di spiritualità*, ur. STEFANO DE FIORES-TULLO GOFFI, San Paolo, Cinisello Balsamo, 1999., 1400-1422.
[6] G. B. MONDIN, *Storia della teologia*, ESD, Bologna, 1997., sv. IV, 664.

karakteristika teologije između 1965. i 1995. 'Praksologija' i 'inkulturacija' dvije su strane onoga velikog antropološkoga preokreta koji se dogodio u teologiji tih godina“[7]. Htjelo se uvesti razliku između po sebi nepromjenjivoga nauka i njegova formuliranja, koje je vezano na povijesno promjenjive jezične strukture. No, napuštanje jasnoga i strogog tomističkoga jezika, na teologijskoj razini nije ostalo bez posljedica.[8]Pastoralni jezik i praksa su promijenili stari vrjednosni sustav, a da im nije uspjelo stvoriti novi. Belgijski filozof Marcel De Corte lucidno je ustanovio:

„Jezik se, zapravo, ne može mijenjati kako se mijenja komad odjeće. (…) Time što je Koncil odbio primijeniti jezik skolastike, gdje je naravna snaga ljudskoga duha u traženju istine dosegla neusporedivo savršenstvo, Crkva se istodobno riješila realizma kojega se do tada uvijek držala. U prazne mješine nije uliveno novo vino, nego vjetar svake oluje ljudske subjektivnosti čije štete s užasom i zaprepaštenjem gledamo u Crkvi i u kršćanskom društvu. Odbacujući jezik, znak za pojmove, odbacuju se i stvari, a kad se odbacuju stvari prispjelo se jednim udarcem, uz veliko zaprepaštenje otaca, ili velikog dijela njih, trajnoj subverziji i revoluciji.“[9]

Dokumenti koje je Koncil odobrio činili su „okvirne zakone“ bez dogmatskoga sadržaja; no, s juridičkom snagom koja je ostavila širok prostor eksperimentiranju. Njihovo provođenje nije bilo prepušteno nadležnim rimskim kongregacijama, nego prvenstveno biskupskim konferencijama. „Koncilske su odluke“, napisao je Jean Madiran u „Itinéraires“,“'polazna točka' za svaku provedbu: provedbu promulgiranih odluka u skladu s promulgiranim odlukama“[10].

„Nije na Koncilu da sve kaže“, uvjeravao je msgr. Helder Câmara u zadnjim danima II. vatikanskog koncila. „Postoje implicitne izjave čije tumačenje spada na nas.“[11] Teolog Joseph Ratzinger je sa svoje strane ustvrdio: „Ono što se u Rimu dogodilo bilo je samo formuliranje poslanja, čije ostvarenje sada mora započeti.“[12] Koncilski su dokumenti bili dovoljno dvosmisleni da dopuste toleranciju različitih i međusobno suprotnih tumačenja. Koncilski oci koji su se vrlo energično bili borili protiv odobrenja nekih koncilskih dokumenata, predložili su svoju interpretaciju i provedbu „u svjetlu tradicije“, suprotstavljajući se tako onima koji su zahtijevali njihovu provedbu u smislu diskontinuiteta s prošlošću.

2. Reforma kurije Pavla VI.

---

[7] Nav. dj., 665.

[8] Vidi ASSOZIAZIONE ITALIANA TEOLOGICA, *Il linguaggio teologico oggi*, ur. ALFREDO MARRANZINI, Ancora, Milano, 1970., osobito CARLO MOLARI, *La problematica del linguaggio teologico*, 39-95. *„Za teologiju se može reći da se globalno značenje teologijskih formulacija ne može odrediti samo po idejnim sadržajima ili odnosima unutar vjerskog sustava, nego se mora odrediti iz šireg a kulturnog okvira i povijesnih iskustava iz kojih su uzete njihove izražajne kategorije“* (nav. dj., 53).

[9] MARCEL DE CORTE, *L'intelligence en péril de mort*, Pariz, 1969., 17.

[10] J. MADIRAN, *Une schisme pour décembre*, 3.

[11] CÂMARA, *Lettres conciliaires*, sv. II., 1026. Belgijski industrijalac Jacques Lannoye, ponudio je u ime skupine prijatelja kard. Suenensu i msgr. Helderu Câmari financijsku potporu da se i nakon svršetka zasjedanja uzdrži „sveti plamen“ Koncila (nav. dj., 877, 884-885).

[12] J. RATZINGER, *Problemi e risultati*, nav. dj., 155. Obratite pozornost na to kako je GUILHERME BARAÚNA pisao u predgovoru svoga sveska sabranih komentara o dogmatskoj konstituciji o Crkvi: *„'Lumen Gentium' je nova polazna točka i projekcija za budućnost. Ona donosi novu krv u katoličku i kršćansku zajednicu. Sada je nužno da ta krv potekne krvotokom , da obnovi žile i tkiva do zadnje stanice. Kvasac je već ubačen u tijesto, ali proces fermentacije tek treba početi“* (G. BARAÚNA, *Prefazione a La Chiesa del Vaticano II*, XXIV).

„Reforma" kurije, glavni cilj progresističke manjine, bila je prvo ostvarenje koncilske epohe.[13] Kurijalna građevina koju su stoljećima podizali prethodni pape, sustavno je bila srušena. Za početak je bio potreban simbolični događaj, a taj je bio preobrazba Svetog uficija kojemu je uoči zaključenja Koncila, motuproprijem *Integrae servandae*[14], promijenjeno ime. Poslije podne, 6. prosinca 1965., „L'Osservatore Romano" je objavio dekret koji je ukinuo *Indeks zabranjenih knjiga* i koji je Sveti Uficij pretvorio u Kongregaciju za nauk vjere, tvrdeći da se „sada čini boljim ako se obrana vjere događa zauzetošću za promicanjem nauka".

Indeks zabranjenih knjiga (Index librorum prohibitorum) uspostavila je 1558. Kongregacija rimske inkvizicije, iz koje je kasnije (1908.) nastao Sveti uficij. Indeks objavljen 1948., koji je vrijedio do 1966., bio je zadnje izdanje kataloga zabranjenih knjiga koji je Kongregacija objavljivala od 1559. godine.[15] Reforma Svetog uficija nosila je potpis istoga kard. Ottavianija koji je u koncilskoj auli gorljivo branio ulogu institucije, do tada nazivanu „Suprema". U priopćenju proprefekta Kongregacije za nauk vjere od 14. lipnja 1966., stajalo je da Indeks više nema juridičko značenje crkvenog zakona. Mnogi su se teolozi zbog toga događaja osjetili ovlaštenima da nastupaju kao novi i vjerodostojni interpreti vjere i riječi Božje. Antimodernistička prisega koju je propisao sv. Pio X. 17. srpnja 1967. je ukinuta i zamijenjena jednostavnom ispoviješću „Creda"[16].

Mnogo su govorila imenovanja koja su uslijedila. Vodeći crkveni sloj koji je Crkvu vodio u godinama neposredno nakon smrti Pija XII., potpuno je zamijenjen. Gabriel-Marie Garrone, nadbiskup Toulousea i potpredsjednik Francuske biskupske konferencije, 14. veljače 1966. imenovan je proprefektom Kongregacije za sjemeništa i sveučilišta, dikasterija koji je prema mišljenju progresista bio najviše pod konzervativnim utjecajem. „Sjećam se", zapisao je Congar, „da je msgr. Garrone u jednom govoru na Koncilu formalno tražio reformu te kongregacije, a sada ima mogućnost ostvariti svoje ideje."[17] Zadaća koja mu je bila povjerena, tvrdi msgr. Francesco Spadafora, „bila je ovlaštenje da uništi one slavne ustanove od kojih je danas ostalo samo sjećanje"[18]. Također, Carlo Falconi naglasio je u „L'Espressu" da ime Garrone znači „snažan udarac za kongregaciju koja je toliko godina pod vodstvom kard. Pizzarda, zajedno sa Svetim uficijem, bila najjača utvrda pacellijanske

---

[13] Usp. N. DEL RE, *La Curia Romana. Lineamenti storico-giuridici*, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma, 1970.; J. SÁNCHEZ Y SÁNCHEZ, *La Curia Romana hasta Pablo VI: las grandes líneas de su evolución histórica*, u: „Revista española de derecho canónico", 32 (1976), 439-458; Isti, *Ante una nueva reforma de la Curia Romana. Entre el respeto y la esperanza, u: Estudios canónicos en homenaje al Profesor D. Lamberto de Echeverría*, Universidad Pontificia de Salamanca, Salamanca, 1988, 245-264.

[14] Usp. AAS, 57 (1965), 952-955. Ovaj motuproprij je slijedilo priopćenje od 14. lipnja 1966. Sveti Uficij uspostavio je Pavao III. pod imenom Sveta kongregacija rimske i opće inkvizicije, konstitucijom *Licet ab initio*, 21 srpnja 1542. Usp. Kritiku mjera Pavla VI., R. AMERIA, u: *Iota unum*, 154-157, i P. PASQUALUCCI, u: *Giovanni XXIII.*, 277-287.

[15] *L'index librorum prohibitorum 1600-1966*, ur. J. M. DE BUJANDA (Centre d'Études de la Renaissance, Université de Sherbrook, Genf 2002), sadrži sve autore i spise stavljene na Indeks od 1600. do 1966. Ukupno oko 3000 autora i 5000 spisa. Vidi i BRUNO NEVEU, *L'erreur et son juge. Remarques sur les censures doctrinales à l'époque moderne*, Bibliopolis, Napoli 1993.; HUBERT WOLF*, Index, der Vatikan und die verbotenen Bücher*, Beck, München 2006.

[16] Usp. AAS, 59 (1967), 1058.

[17] CONGAR, *Diario*, sv. II., 433.

[18] F. SPADAFORA, *Il postconcilio. Crisi, diagnosi e terapia*, Roma, 1991., 87.

reakcije unutar Kurije"[19]. Garrone je, konačno, 13. siječnja 1968. zamijenio kard. Pizzarda na vrhu Kongregacije za sjemeništa i sveučilišta.

Također je znakovit bio izbor kanonika Charlesa Moellera, gorljivog učenika msgr. Beauduina, za mjesto podtajnika Kongregacije za nauk vjere.[20] *„Oba su imenovanja znakovita, upravo senzacionalna, posebno drugo",* pisao je opet Congar. „Što se tiče Moellera, to je 100% ekumenizam, to je otvaranje čovjeku, interes za njegova istraživanja, za kulturu, to je dijalog."[21]

Pavao VI. je za novoga supstituta Državnoga tajništva, 29. lipnja 1967. imenovao nadbiskupa Benellija[22] koji je dvadeset godina prije bio njegov privatni tajnik. Msgr. Agostino Casaroli, koji se s Benellijem često razilazio u mišljenju, bio je pozvan da vodi Vijeće za javne poslove, „ministarstvo vanjskih poslova" Crkve. Kardinal Ottaviani je, 30. prosinca 1967. preduhitrio svoje „umirovljenje" tako što je predao zahtjev za ostavkom s mjesta proprefekta Kongregacije za nauk vjere. Pavao VI. je, 6. siječnja 1968. prihvatio njegovu ostavku, i na njegovo mjesto pozvao jugoslavenskog kardinala Franju Šepera. Nedugo zatim se novinarka Gianna Preda susrela s kard. Ottavianijem kod Frascatija. Usprkos *„lošem zdravlju"* koje mu je pripisivao tisak, činilo joj se da je kardinal optimalnog zdravstvenog stanja; *„uspravan, čvrst, siguran, nasmiješen, bez ikakvog straha, dobroćudan i strog"*[23]. *„U ovim vremenima"*, rekao je kardinal koji se sam zvao *„'carabinierom' Crkve"*, *„bio bi potreban čovjek poput Savonarole ili svetac sa svim znacima svetosti, u jednom tako indiferentnom svijetu"* u kojem se *„nitko ne boji grijeha. Izgubio se strah i pojam o grijehu. Sve je dopušteno."*[24]

Nakon Ottavianija i Pizzarda, odstupili su također, kard. Benedetto Aloisi Masella, prefekt Kongregacije za sakramentalnu stegu, i kard. Arcadio Maria Larraona, prefekt Kongregacije za obrede. Na zahtjev Pavla VI., uslijedio je u veljači 1968. i odstup kard. Giacoma Lercara, nadbiskupa Bologne. Razlozima za njegovu smjenu pribraja se, među ostalim, jedna propovijed koja se zamjerila Pavlu VI., u kojoj je Lercaro prešao službenu liniju Svete Stolice osudivši američko bombardiranje Vijetnama kao protivno Evanđelju, i zatražio njihov trenutačan prekid.[25] Imenovanjem kard. Urbanija na čelo Talijanske biskupske konferencije, 4. veljače 1966., konačno je završila „era" kard. Sirija.

Početkom 1968. Papa je na vrhu Rimske dijeceze kard. Luigija Tragliju zamijenio kard. Dell'Acquom, koji je, primivši purpur, isprva bio predviđen za novu Prefekturu ekonomskih poslova Svete Stolice. O Dell'Acqui se govorilo i kao o mogućem državnom tajniku, no 1969. kard. Jean Villot naslijedio je na dužnosti kardinala Amleta Cicognanija.

---

[19] C. FALCONI, *Salgono gli amici di Papa Giovanni*, u: „L'Espresso", 13. veljače 1966. Usp. I R. LAURENTIN, *Ce que signifie l'entrée de Mgr Garrone à la Curie Romaine*, u: „Le Figaro", 4. veljače 1966.

[20] *„Mojim je roditeljima kanonik Moeller jednoga dana rekao: Dom Beauduin me svemu naučio"* (BERNARD CHABERON, *Le chanoine Charles Moeller sous-secrétaire au Saint-Office*, u: „Le Phare-Dimanche", 27. veljače 1966.) *„Dom Lambert Beauduin najavio je izbor kardinala Roncallija. No, je li ikada sanjao da će njegov najznačajniji učenik biti pozvan u Sveti uficij, šest godina nakon njegove smrti?"* (*Paul VI a nommé le chanoine Moeller sous-secrétaire du Saint-Office*, u: „La Cite", 14. Siječnja 1966.).

[21] CONGAR, *Diario*, sv. II., 434-435.

[22] Giovanni Benelli (1921.-1982.), 1943. zaređen za svećenika, 1966. naslovni nadbiskup Tusurosa i apostolski pronuncij u Senegalu, od 1967. do 1977. supstitut Državnoga tajništva, zatim je imenovan nadbiskupom Firenze, a od 1977. bio je kardinal.

[23] *„Napokon sam slobodan"*, rekao je kard. Ottaviani u intervjuu s GIANNOM PREDOM, u: „Il Borghese", 15. veljače 1968., 291-293.

[24] Isto, 292.

[25] Usp. A. TORNIELLI, *Paolo VI*, 481-483.

Papa Pavao VI. objavio je, 21. studenoga 1970. motuproprij *Ingravescentem aetatem* kojim je „utvrdio dob kardinala s obzirom na njihovu službu“[26]. Konstitucija je, među ostalim, uvela dobnu granicu za dužnosnike: 70 godina za službenike Kurije, 75 za šefove ili „prefekte“ dikasterija.

Reforma je bila dovršena apostolskom konstitucijom *Romano Pontifici eligendo* od 1. listopada 1975., kojom su kardinali stariji od osamdeset godina bili lišeni aktivnog prava glasa u konklavama, i svake kurijalne službe. Kardinalski se kolegij na šest konzistorija, između 1965. i 1977., radikalno promijenio kreacijom 144 novih kardinala, većinom netalijana. Težina Kurije je dodatno bila ograničena osnutkom nove Biskupske sinode, kao i biskupskih konferencija, što je papa Pavao VI. navijestio kao izraz kolegijalnosti u vođenju Crkve.[27]

Treba spomenuti, osim toga, i uspostavu Vijeća za laike te Povjerenstva *Justitia et Pax*, 1967., povjerenih još jednom progresističkom eksponentu, kardinalu Royu, kao i razvoj *Kurije dijaloga* predstavljene trima tajništvima, za jedinstvo kršćana, za nekršćane i za nevjernike, koji su izvršavali funkciju pravih dikasterija. Za novoimenovanog kard. Parentea, suradnika kard. Otavianija, „konvertita“ k naprednim tezama, uspostava tih triju tajništava predstavljala je plod „dijaloškog stava Koncila, uvjerenja da i zabluda može biti baza za svjesnije i dublje osvajanje istine“[28]. Nova fizionomija Kurije bila je izražena u konstituciji *Regimini Ecclesiae Universae*[29] od 15. kolovoza 1967., kojom je na snagu stupila opća reforma organa Svete Stolice. Konstitucija je sankcionirala apsolutno novo načelo: kardinali prefekti, članovi dikasterija, bilo kardinali bilo biskupi, tajnici i konzultori „ne mogu ostati u službi duže od pet godina“. Papi ostaje sloboda da ih nakon pet godina ostavi u službi. Nakon papine smrti, u svakom slučaju, svima prestaje služba, ostavljajući tako novoizabranom mogućnost da si odabere potpuno drugačiji vodeći sastav. Načelo, prema kojemu Kurija predstavlja faktor kontinuiteta između dvaju pontifikata, u konačnici je ukinuto.

Ukidanje Korpusa plemićke garde, 15. rujna 1970. kao provedba motuproprija *Pontificalis Domus* od 28. ožujka 1968.[30], nije bio nevažan događaj. Utemeljio ju je 1801. papa Pio VII. pod imenom „Lance Spezzate“. U 170 godina svoje povijesti Papinska plemićka garda odlikovala se svojom vjernošću i beskrajnom odanošću Pontifeksu.[31] U svom govoru patricijima i plemstvu Rima, papa Pio XII. naglasio je sve duhovno bogatstvo koje je u kršćanskoj prošlosti karakteriziralo plemstvo, te ih zadužio poslanjem da ga i u modernom svijetu zastupaju i njime zrače.[32] „Vi garda Naše osobe“, rekao je, 26. prosinca 1942. Plemićkoj gardi, „budite Naš oklop. Ljepota plemstva koja je povlastica krvi, još je prije vašeg ulaska u Korpus sjala u vama kao zalog vaše odanosti; kako kaže stara izreka: 'bon sang ne peut mentir'.“[33]

---

[26] AAS, 62 (1970), 810-813.
[27] G. ZIZOLA, *Il Sinodo dei vescovi. Cronaca, bilancio, documentazione*, Borla, Torino, 1968.; R. LAURENTIN, Le Premier Synode. Historie et bilan, Paris, 1968.
[28] P. PARENTE, Govor na Papinskom sveučilištu Urbaniani, 11. studenog 1967., cit. kod G. ZIZOLA, *Il Sinodo dei vescovi*, 228.
[29] AAS, 59 (1967), 885-928.
[30] AAS, 60 (1968), 305-315
[31] Usp. GIULIO PATRIZI DI RIPACANDIDA*, Quell'ultimo glorioso stendardo. Le guardie nobili pontificie dell'11 maggio 1801 al 15 settembre 1970*, s. e., Città del Vaticano 1994.
[32] Usp. P. CORRÊA DE OLIVEIRA, *Nobiltà ed élites tradizionali analoghe nelle allocuzioni di Pio XII al Patriziato e alla Nobiltà romana*, tal. prijevod, Marzorati, Milano 1993.
[33] Nav. dj., 36

Gledajući s motrišta podjele moći, u poslijekoncilsko su vrijeme samo djelomično prenesene ovlasti s centra na periferiju. U stvarnosti Rimska kurija nije izgubila svoju moć, samo je nova vodeća klasa zamijenila staru. Stvarna se novost sastojala u prijenosu moći sa Svetog uficija na Državno tajništvo, koje je u konačnici vodilo devet kongregacija, tri tajništva i različita povjerenstva. Među ostalim, ustanovljen je novi organ, nalik „ministarskom vijeću“ svjetovnih vlada, koji se manifestirao u periodičnim sastancima svih kardinala šefova dikasterija pod predsjedanjem kardinala državnog tajnika, čija je funkcija tako dobila novo i potpuno različito značenje.[34]

Ivan Pavao II. je, manje od dvadeset godina nakon reforme Pavla VI., konstitucijom *Pastor et bonus* od 1. ožujka 1989.[35], proveo ponovnu reorganizaciju Rimske kurije koja je u bitnom očuvala prethodni okvir. To je promijenilo fizionomiju Crkve, također pod organizacijskim aspektom, pri čemu je umanjena njena uloga „čuvarice“ istine, a ojačana njena uloga kao političke „moći“ na međunarodnoj sceni.

3. Eksplozija krize: novi nizozemski katekizam

Nova centralizacija moći nije uspjela zadržati centrifugalne sile koje su prolazile tijelom Crkve. Prvi su se simptomi krize pokazali pretkraj Koncila. Početkom veljače 1965. knjiga *„Les nouveaux prêtres“*, Michela de Saint-Pierrea[36], postigla je sjajan uspjeh s preko 200 000 prodanih primjeraka. Glavni lik romana koji opisuje religijsku krizu koja se počela javljati u Europi, svećenik je jedne „crvene“ župe na periferiji Pariza, koji je pod pritiskom svoje progresističke subraće[37]. Congar izvješćuje u svom *Dnevniku* da je Pavao VI. pitao msgr. Ancela, kad ga je primio, što misli o slici kakvu je u svom djelu dao de Saint-Pierre. *„Sveti Otac također misli da se radi o jednoj pojednostavljenoj, krivotvorenoj slici s ponekim istinitim fragmentom. Michelu de Saint-Pierreu nije udijelio zatraženu audijenciju. No, (kaže nam msgr. del Gallo[38]) Sveti Otac je prilično uznemiren situacijom u Nizozemskoj.“*[39]

U srpnju 1965., isusovački je engleski časopis „The Month“ objavio zabrinjavajuću analizu stanja Crkve u Nizozemskoj[40], označivši je „najtežom krizom od vremena reformacije“[41]; veliku je opasnost, pri tom, vidio u „određenom dogmatskom relativizmu povezanim s lažnim ekumenizmom, kao i u padu osobnog molitvenog života velikog dijela naših katolika“[42].

[34] N. DEL RE, voce Curia romana, u: MV, 433-439, 436.
[35] AAS, 80 (1988), 841-912. Vidi i *La Curia Romana nella costituzione apostolica „Pastor Bonus“*, ur. PIERO BONNET-CARLO GULLO, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1990.
[36] Michel de Grosourdy, markiz od Saint-Pierrea (1916.-1987.), pisac i uspješni novinar. Neka su njegova djela bila snimljena, kao *Les aristocrates* (La Table Ronde, Pariz, 1954.) i *Les nouveaux aristocrates* (Calmann-Levy, Pariz, 1961.). O njemu , usp. JEAN PAULHAN, *Michel de Saint-Pierre*, La Table Ronde, Pariz, 1972.
[37] Deset godina kasnije Michel de Saint-Pierre je dovršio *Dim Sotonin*, zaprepašćujući prikaz najskandaloznijih slučajeva doktrinalnih i liturgijskih devijacija u francuskoj Crkvi. Knjiga donosi preko 3000 najskandaloznijih epizoda: od pohvale grupnog seksa do odbijanja podjele krštenja novorođenčadi (ANDRÉ HIGUOT-MICHEL DE SAINT-PIERRE, *Dim Sotonin*, La Table Ronde, Pariz, 1976.).
[38] Luigi del Gallo di Roccagiovine (1922.), zaređen za svećenika 1950., 1983. posvećen za biskupa Camplija.
[39] CONGAR, *Diario*, sv. II., 266.
[40] E. SCHOENMAECKERS SJ, *Catholicism in the Netherlands*, u: „The Month“ 6 (1965.), 335-346.
[41] Nav. dj., 346.
[42] Nav. dj., 343. Usp. i *Gli ardui tentativi del riformismo olandese*, u: „Il Regno“ 10 (1965.), 307-308.

Nizozemska kriza je izbila u listopadu 1966. kad su nizozemski biskupi objavili Novi katekizam. Sadržavao je upitne tvrdnje o grijehu, otkupljenju, euharistiji, Gospinu djevičanstvu te ulozi Crkve i pape; drugim riječima, o gotovo svim bitnim točkama katoličke vjere.[43] Pavao VI. zatražio je da se sastavi *ad hoc* povjerenstvo kardinala, koje je stupilo u vezu s kardinalima i biskupima svih nacija te predložilo, u dijalogizirajućem i neultimativnom tonu, niz nadopuna i izmjena u *Novom nizozemskom katekizmu*.[44] Prigovorima se otvoreno suprotstavio veliki dio nizozemskog katoličkog *establishmenta* na čelu s kardinalom primasom Bernardom Janom Alfrinkom, glavnim braniteljem *Novog katekizma*.

Početkom siječnja 1969. okupilo se Nizozemsko pastoralno vijeće u Noordwijkerhoutu na Sjevernom moru. Radi se o tijelu stvorenom 1967. koje je okupljalo preko stotinu zastupnika biskupa, svećenika i vjernika. Uz suglasnost devetorice nazočnih biskupa – uključujući kard. Alfrinka – izglasovana je tzv. *Deklaracija neovisnosti* u kojoj su nizozemski vjernici pozvani na odbacivanje nauka enciklike *Humanae vitae*. Istom se prilikom Nizozemsko pastoralno vijeće – uz suzdržanost biskupa – izjasnilo u korist *Novog katekizma* i odbacilo ispravke koje je preložio Rim. Zahtijevalo je, također, da Crkva ostane otvorena prema „novim radikalnim pristupima" o moralnim temama koji nisu navedeni u zaključnom prijedlogu, no proizlaze iz rada toga vijeća, kao što su predbračni odnosi, istospolne veze, pobačaj i eutanazija.[45]

Rezultati nizozemske Deklaracije neovisnosti o Rimu bili su katastrofalni. U godini izlaska *Novog katekizma*, 1966., 35% Nizozemaca se izjašnjavalo katolicima. Postotak se 2006. godine i više nego prepolovio, spao je na 16%. Danas je Nizozemska zemlja u kojoj je kršćanski identitet potpuno nestao, dok je muslimanska nazočnost vrlo smjela i nametljiva.[46]

Msgr. Joannes Gijsen[47] kojega je Pavao VI. 1972. posvetio za biskupa Roermonda, pisao je 1972.: *„Ne čudi da je sve to promijenilo vlastiti život Crkve gotovo poput revolucije. Dolaženje u crkvu je strmoglavo opalo, ispovijedanje se smatralo suvišnim i zamijenjeno je zajedničkim 'pokorničkim slavljima'; pobožnost je izgubila svoje tlo i odumrla; jedva se još vidjela vrijednost katoličkih tekovina. Postupno se širilo mišljenje da se Katolička crkva treba povezati s ostalim kršćanskim crkvama, i s njima tvoriti jednu opću Crkvu; pod motom služenja ekumenizmu već su poduzete neke inicijative u tom smjeru."*[48]

4. Protest protiv *Humanae vitae*

[43] Usp. kritiku msgr. PIERA CARLA LANDUCCIJA, u: *Miti e realtà*, La Roccia, Roma 1968., 291-323.
[44] Usp. AAS, 60 (1968.), 685-691.
[45] Usp. M. SCHMAUS-L. SCHEFFCZYK-JOACHIM GIERS, *Exempel Holland: theologische Analyse und Kritik des Niederländischen Pastoralkonzils*, Morusverlag, Berlin, 1972.
[46] Vidi i GIULIO MEOTTI, *Nella casbah di Rotterdam*, u: „Il Foglio", 14. svibnja 2009.; S. MAGISTER, *L'Eurabia ha una capitale: Rotterdam*, www. chiesa.espressonline.it, 19. svibnja 2009.; Isti, *In Olanda non c'è più posto per il Bambino Gesù. O invece sì*, nav. mj., 30 prosinca 2009. gdje se izvješćuje o reportaži MARINE CORRADI, *Ad Amsterdam che cosa resta del Natale*, u: „Avenire", 23. prosinca 2009.
[47] Joannes Baptist Matthijs Gijsen (1932.-2007.), Nizozemac, 1952. zaređen za svećenika, 1972.-1996. biskup Roermonda, a zatim biskup i umirovljeni biskup Reykjavika na Islandu (1996.-2007.).
[48] J. B. M. GIJSEN, *Esbozo de la historia del catolicismo en Holanda, especialmente durante la época de 1700 a 1970*, u: M. SCHMAUS-L. SCHEFFCZYK-J. GIERS, nav. dj., 40 (7-43). Vidi i L. LAEVENDECKER, *Du cardinal Alfrink au cardinal Simonis. Vingt ans de catholicisme hollandais*, u: *Le retour de certitudes. Evènements et orthodoxie depuis Vatican II*, Le Centurion, Pariz, 1967, 122-141.

Novi je protest izbio kad je Pavao VI., 25. srpnja 1968., objavio encikliku *Humanae vitae*.[49] Nakon završetka Koncila, povjerenstvo za istraživanje novih pitanja glede bračnog života, koje je ustanovio Ivan XXIII., a Pavao VI. proširio na 75 članova, nastavilo je svoj rad i krajem lipnja 1966. predalo svoja izvješća skupini kardinala koja je trebala dati svoje mišljenje, te izvijestiti Papu. Među javnim mnijenjem se proširilo uvjerenje da će Pavao VI. promijeniti tradicionalni nauk o kontroli rađanja, jer se gotovo posvuda planiranje obitelji u suvremenom svijetu predstavljalo kao nužnost, a pilula za sprječavanje začeća kao „oslobođenje“ žene.[50] Između 1966. i 1968. činilo se da Pavao VI. oklijeva prije nego je donio tegobnu i mučnu odluku.[51] Konačno je Papa enciklikom *Humanae vitae*, suprotno mišljenju većine stručnjaka s kojima se savjetovao[52], potvrdio tradicionalnu poziciju Crkve glede umjetnih sredstava za sprječavanje začeća[53]. Prema Romanu Ameriju bio je to najznačajniji čin njegova pontifikata[54].

Nekoliko dana kasnije, 30. srpnja 1968. „New York Times“ je pod naslovom *Protiv enciklike pape Pavla* objavio apel koji je potpisalo preko 200 teologa, koji je pozivao katolike na neposluh enciklici Pavla VI.[55] Ova deklaracija, poznata i kao „Curranova deklaracija“, prema imenu jednoga od njenih promicatelja, vlč. Charlesa Currana[56], teologa na „Catholic University of America“. Prema Ralphu McInernyju, to je temeljni dokument za svakoga tko želi razumjeti „che cosa andò storto“ s II. vatikanskim koncilom[57]. Radi se o nečemu neviđenom u dugoj i, zaista mukotrpnoj, povijesti Crkve. Posebno je u tomu, kako naglašava Leo Declerc, da protest nije došao samo od teologa i svećenika, nego, također i od nekih episkopata, među kojima, *in primis*, belgijskoga koji je vodio kardinal primas

---

[49] PAOLO VI, Enciclica Humanae vitae od 25. srpnja 1968., u: AAS, 60 (1968) 481-503.

[50] L. SCARAFFIA, *Rivoluzione sessuale e secolarizzazione*, u:“L'Osservatore Romano“, 25. srpnja 2008., izvješćuje o impulsu koji su seksualnoj revoluciji dala istraživanja američkog biologa Alfreda Kinseya (1896.-1956.), čiji se datumi rođenja i smrti podudaraju s onima ideologa marksističkog freudizma Wilhelma Reicha (1897.-1957.).

[51] Novinar Alberto Cavallari spominje kako mu je Pavao VI. u razgovoru s njim, 24. rujna 1963., rekao: *„otvoriti se svijetu“* znači *„odgovoriti na pitanja čovjeka današnjice, kršćanina današnjice“*, pa i na neka *„posebno teška pitanja“: „Uzmite na primjer* birth control*. Svijet pita što o tomu mislimo, a mi smo u položaju da moramo dati odgovor. No, koji? Šutjeti ne možemo. Govoriti o tomu je priličan problem. Crkva se stoljećima nije morala suočiti s takvim stvarima. Radi se o jednoj materiji, recimo, stranoj crkvenim ljudima i ljudski neugodnoj. Tako, povjerenstva se sastaju, rastu brda zahtijevâ, studijâ. Oh, puno se studira, zar ne? No, tada na nas spada da odlučimo, a kod odlučivanja smo sami. Odluka nije tako laka kao studiranje, ali nešto moramo reći. No, što? (…) Potrebno je da nas Bog prosvijetli“* (A. CAVALLARI, Il Vaticano che cambia, 51).

[52] Usp. J. DE BROUCKER, *Le dossier Suenens. Diagnostic d'une crise*, Ed. Universitaires, Pariz, 1970.; ROBERT McCLORY, *Rome et la contraception. Histoire secrète de l'encyclique Humanae vitae*, Ed. de l'Atelier, Pariz, 1998.

[53] Za tradicionalno gledište o enciklici vidi, među ostalim: EREMENEGILDO LIO, OFM*, Humanae vitae e infallibilità; Paolo VI, Il Concilio e Giovanni Paolo II*, LEV, Città del Vaticano, 1986.; *„Humanae vitae“: 20 anni dopo*, Atti del II Congresso Internazionale di Teologia Morale (Roma, 9-12 novembre 1988), Edizioni Ares, Milano, 1989.; RALPH McINERNY, *Vaticano II. Che cosa è andato storto?*, ur. M. INTROVIGNE, Fede e Cultura, Verona, 2009.; STÉPHANE SEMINCKX, *La réception de l'encyclique „Humanae vitae“ en Belgique. Etude de théologie morale*, Pontificia Universitas Sanctae Crucis, Rim, 2006.; M. SCHOOYANS, *La profezia di Paolo VI. L'enciclica Humanae vitae*, Cantagalli, Siena, 2008.

[54] Usp. R. AMERIO, *Iota unum*, 134 (133-138).

[55] *Against Pope Paul's Encyclical*, u: „The New York Times“, 31. srpnja 1968.

[56] Charles Curran (1934.) zaređen za svećenika 1958., bio je koncilski perit, kasnije profesor na „Catholic University of America“; s te je službe, zbog otvorenog neslaganja s katoličkim Učiteljstvom na području morala, maknut 1986. god. O njemu usp., *Loyal Dissent: Memoirs of a catholic teologian*, Georgetown University Press, Washington, 2006.

[57] Usp. R. McINERNY, nav. dj., 36 i dalje, i članak kard. FRANCISA J. STAFFORDA, *1968, l'anno della prova*, u: „L'Osservatore Romano“, 25. srpnja 2008.

Leo Suenens[58]. *Déclaration de l'Episcopat belge sur l'Encyclique Humanae Vitae*, od 30. kolovoza 1968., zajedno s onom njemačkoga episkopata, bila je jedna od prvih deklaracija koje je izradila jedna biskupska konferencija, te je ostalim episkopatima poslužila kao uzorak za protest[59]. Glavni je autor teksta bio msgr. Philips, glavni urednik konstitucije *Lumen gentium* koji se na Koncilu istaknuo kao zastupnik „treće stranke“.

Skupina koncilskih sudionika koja se usprotivila enciklici Pavla VI., među njima kardinali Suenens, Alfrink, Heenan, Döpfner i König, sastala se u Essenu kako bi uskladila oporbu dokumentu[60] i, 9. rujna 1968., za vrijeme Katholikentaga u Essenu, u nazočnosti papinskog legata, kard. Gustava Teste, premoćnom je većinom izglasovana rezolucija za reviziju enciklike.

Iz Suenensove korespondencije s msgr. Huygheom[61], biskupom Arrasa, saznajemo za mnoge druge reakcije, kao onu kard. Pellegrina, nadbiskupa torinskog, koji je encikliku definirao kao *„tragediju u papinskoj povijesti“*[62] i tim riječima izrazio prosudbu koja se nije razlikovala od one koju je u to vrijeme dao brat Roger Schutz iz Taizéa[63].

Za vrijeme simpozija europskih biskupa, u srpnju 1968. u Churu, kardinal Suenens je, za vrijeme svoga završnog predavanja, pročitao dramatični apel Hansa Künga da svećenički celibat više ne bude obvezatan[64]. Tri je godine kasnije jedna skupina teologa potpisala manifest „tridesetitrojice“, u kojem zahtijevaju oslobođenje od celibata[65]. Taj je zahtjev bio u skladu s ulogom koju je progresistička teologija pripisivala seksualnosti; instinktu koji čovjek ne može potisnuti askezom, nego koji treba „osloboditi“ da u spolnosti nađe oblik „ostvarenja“ ljudske osobe[66].

Teolog (kasnije kardinal) Leo Scheffczyk[67], sudjelovao je 1988. u Rimu na kongresu o dvadesetoj godišnjici objave *Humanae vitae* i jasno objasnio mehanizam kojim se disidentski teolozi koriste, da svoje „učiteljstvo“ suprotstave onom papinskom. „Pored nepogrješivog učiteljstva“ se „stavlja tzv. pogrješivo učiteljstvo, tako pogrješivost takvom učiteljstvu pripada kao stalni atribut“[68]. Polazeći od toga da Učiteljstvo vrlo rijetko poseže za svojom nepogrješivošću i redovito zahtijeva od

---

[58] Usporedi studiju L. DECLERCKA, *La réaction du cardinal Suenens et de l'épiscopat belge à l'encyclique Humanae vitae. Chronique d'une Déclaration (juillet-décembre 1968)*, u: „Ephemerides Theologicae Lovanienses“, 84/1 (2008), 1-68, utemeljenu na dokumentima iz Suenensova, Moelerova, Philipsova i Prignonova arhiva

[59] Usp. L. DECLERCK, nav. dj., 1-2.

[60] Nav. dj., 75.

[61] Gérard-Maurice-Eugène Huyge (1909.-2001.), Francuz, 1933. zaređen za svećenika, 1962. posvećen za biskupa Arrasa.

[62] L. DECLERCK, nav. dj., 49.

[63] Nav. mj.

[64] Usp. L. DECLERCK-T. OSAER, nav. dj., 75.

[65] Usp. „Regn-Documentazione“, 17 (1972.), 244-246.

[66] Istaknuti dominikanski znanstvenik iz područja duhovnosti, o. Innocenzo Colosio (1910.-1997.), istaknuo je 1976. da je propast ascetike i mistike unutar Katoličke crkve posljedica lažne duhovnosti koja se provodila nakon Koncila (I. COLOSIO, *Agonia della mistica nell'attuale congiuntura ecclesiale?*, u: „Rivista di Ascetica e Mistica“, 3 (1976.), 105-116., dočim je stimatinac o. Cornelio Fabro (1911.-1995.) prokazao devastaciju katoličkog morala kao djelo „pornoteologa“ (*L'avventura della teologia progressista*, Rusconi, Milano, 1974.).

[67] Leo Scheffczyk (1920.-2005.), njemački teolog, 1947. zaređen za svećenika, profesor na sveučilištima u Tübingenu i Münchenu, 2001. postao kardinalom.

[68] L. SCHEFFCZYK, *Responsabilità e autorità del teologo nel campo della teologia morale: il dissenso sull'enciclica „Humanae vitae“*, u: Pontificio Istituto Giovanni Paolo II dell'Università Lateranense-Centro Academico Romano della Santa Croce, Roma 1989., 283.

vjernika slaganje prema onomu izraženom u „autentičnom“ obliku, sa strane disidenata se „konstruira jednakost: nepogrješivost je nesposobnost za zabludu, a autentičnost je, naprotiv, sposobnost za zabludu i time također nesigurnost, te po sebi izložena odbijanju“[69]. Glavni razlog krize Učiteljstva je zapravo napuštanje uloge Tradicije u životu Crkve.

Težinu slučaja *Humanae vitae* potvrđuje činjenica koja se tiče same osobe pape Pavla VI.; u deset godina nakon toga dokumenta, Papa, traumatiziran prosvjedima koji su dolazili od njemu bliskih koncilskih sudionika, nije više objavio niti jednu encikliku, a u razdoblju između 1964. i 1968. bio ih je objavio sedam.

5. 1968.: revolucija u društvu

Na ovoj se točki ne može zanemariti povijesni odnos između dvaju velikih događaja XX. st., Drugoga vatikanskog koncila i revolucije 1968.[70]

Šezdesetosma nije bila „spontani“ pokret, radilo se o preciznom planu za preobrazbu društva. Prometejski san Marxova i Lenjinova „znanstvenog socijalizma“ da podigne novu zgradu modernoga društva, očito je propao i izazvao zaprepašćujuću ljudsku cijenu: ratovi, revolucije, stotine milijuna žrtava u cijelom svijetu.[71] Nikada se nije toliko govorilo o napretku i oslobođenju čovjeka, a nikada u povijesti nije bilo proliveno toliko krvi. Konačno, fetišu moderne se žrtvovao pravi holokaust. Šezdesetosma je potvrdila pad te utopije, iako je prezentirala jedan novi revolucionarni „san“. Pod tim bi se aspektom XX. stoljeće moglo, umjesto razdoblja između 1914. i 1991. koje je predložio povjesničar Eric Hobsbawm[72], ograničiti na pedeset godina između kraja I. svjetskog rata, 1918. i godine studentskih protesta 1968. godine.

Revolucija '68. imala je sigurno, osim na društvo, velikog utjecaja i na Crkvu, ali i „koncilski preokret“ išao je, sa svoje strane, na ruku eksploziji studentskog revolta. Slogan '68., *„zabranjeno je zabranjivati“*, imao je svoj izvor u koncilskom neraspoloženju prema prema svakom obliku doktrinalne osude i zabrane. *Abbé* Laurentin je napisao : *„Zahtjevi pokreta iz svibnja 1968. slagali su se u velikoj mjeri s velikim idejama Koncila, osobito s koncilskom konstitucijom o Crkvi i svijetu.“*[73] Župe, katoličke i protestantske skupine održavale su susrete i okupljanja, poput debate koju je CRAC (Revolucionarno povjerenstvo za kulturu i agitaciju) održao, 8. lipnja 1968., u pariškom amfiteatru Richelieu s temom, *Od Che Guevare do Isusa Krista*.[74] Uostalom, pisao je Laurentin dalje, *„već je II.*

---

[69] Nav. mj.
[70] Za opće studije o Šezdesetiosmoj usp., PEPPINO ORTOLEVA, *Saggio sui movimenti del 1968 in Europa e in America*, con un'antologia di materiali e documenti, Editori Riuniti, Roma 1988.; ARTHUR MARWICK, *The Sixties Cultural Revolution in Britain, France, Italy and United States. c. 1958-1974*, Oxford University Press, Oxford, 1998.; ROGER KIMBALL, *The Long March: How the Cultural Revolution of the 1960s Changed America*, Encounter Books, New Title, San Francisco, 2000.; *Enciclopedia del '68*, Manifestolibri, Rim, 2008.; ENZO PESERICO, *Gli „anni del desiderio e del piombo“*, Sugarco, Milano, 2008.
[71] O općoj slici usp. R. DE MATTEI, *1900-2000: Due sogni si succedono. La costruzione, la distruzione*, Edizioni Fiducia, Rim, 1989.
[72] ERIC HOBSBAWM, *Il secolo breve 1914-1991: l'era dei grandi cataclismi*, tal. prijevod, Rizzoli, Milano, 1999.
[73] R. LAURENTIN, *Crisi della Chiesa e secondo Sinodo episcopale*, Morcelliana, Brescia, 1969., 14.
[74] Nav. dj., 15.

vatikanski bio u izvjesnom stupnju protest jedne skupine biskupa koja se angažirala protiv Kurije koja je htjela provesti institucionalni unaprijed gotovi koncil"[75].

U časopisu „Témoignage chrétien" pojavio se, 21. svibnja 1968. apel *„za uvođenjem revolucije u Crkvu"*[76]. Kardinal Schönborn[77] se, osobito u vezi s francuskim dominikancima, prisjeća te atmosfere: *„bilo je kao u Francuskoj revoluciji, nedostajala je samo giljotina"*[78].

I u Italiji je početkom pokreta '68. bilo, prema sjećanju Roberta Berette, *„fermenata II. vatikanskog, nestrpljivosti glede njegova provođenja, više ili manje opravdanih očekivanja o razvitcima koje je pokrenuo, čitanja tolikih teologa prema modi vremena, diskusija mladih 'angažiranih' vjernika, često 'najboljih', naime, najnaprednije i najkulturnije kreme laikata, vodećeg kadra crkvenih udruženja"*[79]. Prolistaju li se dokumenti pokreta '68., otkriva se, zapravo, da su studentski vođe i predstavnici katoličkih disidenata u velikoj mjeri citirali koncilske tekstove i neke papinske dokumente: omiljeni su bili enciklika *Pacem in terris*, Ivana XXIII., koncilska konstitucija *Lumen gentium* i *Gaudium et spes*, kao i enciklika pape Pavla VI., *Populorum progresio*.[80]

Religijsko-crkveni protest započeo je u Italiji „protukorizmom"u Tridentu, za kojom je u rujnu slijedilo zauzimanje katedrale u Parmi. Firentinska zajednica Isolotto poslala je, 22. istog mjeseca pismo solidarnosti s parmskim prosvjednicima, naglašavajući nužnost izbora u kojem se bira *„između onih koji stoje na strani Evanđelja siromaha i onih koji služe dvama gospodarima; Bogu i Mamonu"*[81]. Oko don Enza Mazzija, vođe radničke zajednice iz Isolotta kojega je kard. Florit odstranio iz župničke službe, nastala je prva talijanska „bazna zajednica" koju su slijedile mnoge druge.

Neki od glavnih predstavnika pokreta, poput Marija Cappane[82] i Marca Boata[83], došli su iz katoličke sredine; Cappana iz milanske „Cattolice" se prisjeća: *„Provodili smo noći raspravljajući i studirajući teologe za koje se smatralo da stoje na fronti: Rahnera, Schillebeeckxa, Bultmanna (…) kao i koncilske dokumente"*[84].

Još jedan predstavnik onovremene „trajne borbe", Paolo Sorbi, sudionik „protukorizme" na trgu pred tridentskom katedralom, napisao je: *„Bili smo tumači misli don Milanija, don Mazzolarija, o.*

---

[75] Nav. dj., 16.
[76] Citat kod: GÉRARD CHOLVY-YVES-MARIE HILAIRE, *Histoire religieuse de la France contemporaine*, Privat, Toulouse, 1988., sv. III., 307.
[77] Christoph Schönborn (1945.), austrijski dominikanac, 1970. zaređen za svećenika, 1991. naslovni biskup Sutrija i pomoćni Beča gdje je 1995. postao nadbiskupom, od 1998. kardinal.
[78] Citat kod: E. HABSBURG-LOTHRINGEN, *Das Ende des Neuthomismus*, 118.
[79] ROBERTO BERETTA*, Cantavamo Dio è morto. Il 68 dei cattolici, Piemme*, Casale Monferrato, 2008., 16.
[80] Nav. dj., 16.
[81] G. MARTINA, *La Chiesa in Italia*, 162.
[82] Usp. MARIO CAPPANA, *Formidabili quegli anni*, Rizzoli, Milano, 1988.
[83] Usp. MARCO BOATO, *Contro la Chiesa di classe. Documenti della contestazione ecclesiale in Italia*, Marsilio, Padova, 1969.
[84] Intervju za „Avvenire" (20. ožujka 1998.). O utjecaju katolicizma na pokret '68. usp., MARIO CUMINETTI, *Il dissenso cattolico in Italia 1965-1980*, Rizzoli, Milano, 1983.; MICHELE BRAMBILLA, *Dieci anni di illusioni. Storia dell Sessantotto*, Rizzoli, Milano, 1994.; R.BERETTA, *Il lungo autunno. Controstoria del Sessantotto cattolico*, Rizzoli, Milano, 1998.; ROCCO CERRATO, *Il Sessantotto e il mondo cattolico in Italia*, u: *1968.: fra utopia e Vangelo. Contestazione e mondo cattolico*, ur. A. GIOVAGNOLI, Ave, Rim, 2000.

Balduccija, don Camilla Torresa. Ljudi koji su nam prenijeli san o utopiji koju smo htjeli ostvariti na zemlji. Sada su te riječi poput kamenja. Mi smo te riječi shvatili ozbiljno, radikalizirali smo ih"[85].

Katolička se '68. razvila u dva smjera: „karizmatički" i „politički". Prvi je završio u katoličkom pentekostalizmu[86], a drugi u revolucionarnom terorizmu ili u teologiji oslobođenja[87].

U prvom slučaju, teolozi koji su na Koncilu htjeli razdvojiti karizmatsku dimenziju Crkve („dušu") od hijerarhijske strukture („tijela"), sada su predlagali jednu viziju u kojoj bi u ime novih „karizma" nestale tradicionalne institucije, od biskupija do župa. *L'abbé* Laurentin je početkom 1974. pozdravio „izvanredno proširenje 'duhovskog pokreta' u katolicizmu"[88], a kard. Suenens je posvetio jedno pastirsko pismo „ponovnom otkrivanju Duha Svetoga", u kojem je izrazio svoje oduševljenje karizmatskim pokretom[89].

U drugom slučaju, kršćanska se nazočnost pretvorila u političku utopiju i time izgubila transcendentnu dimenziju Crkve Kristove. *„Destrukcija teologije"*, piše kard. Ratzinger, *„sada se zbiva njenom politizacijom u smjeru marksističkog mesijanizma"*[90]. Sa svoje je strane don Gianni Baget Bozzo napisao: *„II. vatikanski je uveo ideju prema kojoj bogonosni narod mijenja povijest i to prema univerzalnim kriterijima; naime, u katolički je rječnik bila uvedena utopija"*[91].

Posljedice su bile katastrofalne. Kardinal Stafford[92] podsjeća, *„1968. se dogodilo nešto strašno u Crkvi. Među ministerijalnim svećenstvom, među prijateljima, svuda je došlo do lomova koji nikada više nisu zacijelili, od tih je rana nastavila patiti cijela Crkva"*[93]. Jedan drugi poznati nositelj purpura, kard. Caffarra[94], ustvrdio je da '68. nije bila uzrok, nego ishod povijesnoga procesa koji je bio davno počeo.

---

[85] PAOLO SORBI, Mea culpa sul '68, u: „Avvenire", 26. ožujka 1998. Sorbi koji je govorio: „Non può esservi Rivelazione senza Rivoluzione" [=Ne može biti objave bez revolucije], prešao je od „trajne borbe" do PCI, da bi završio u upravi Pokreta za život i jednom odjelu Radio Marije.

[86] Usp. L. G. SUENENS, *Lo Spirito Santo nostra speranza: una nuova Pentecoste?*, tal. prijevod, Paoline, Alba, 1975.

[87] Usp. E. PESERICO, *Gli „anni del desiderio e del piombo"*

[88] R. LAURENTIN, *La prodigieuse expansion du „mouvement de Pentecôte"*, u: „Le Figaro", 21. siječnja 1974.; Isti, *Pentecôtisme chez les catoliques: risques et avenir*, Beauchesne, Pariz, 1974.

[89] Usp., *Le cardinal Suenens évoque le climat de foi, de jeunesse et de spontanéite du renouveau charismatique*, u: „Le Monde", 19. srpnja 1973. U kasnijoj knjizi, *Œcuménisme et renouveau charismatique. Orientations théologiques et pastorales* (Le Centurion, Pariz, 1978.), Suenens je nastojao oko spajanja ekumenskog s katoličkim duhovskim pokretom, tvrdeći da *„karizmatska obnova može djelovati poput snažnoga motora za potporu kršćanskom narodu u njegovim ekumenskim nadama"* (str. 156). O podrijetlu „katoličkog pentekostalizma" usp., KEVIN i DOROTHY RANAGHAN, *Il ritorno dello Spirito. Storia e significati di un movimento religioso*, tal. prijevod, Jaca Book, Milano, 1973.; JOSEPH CREHAN SJ, *Charismatics and Pentecostals*, u: „Christian Order", 11 (1972.), 678-689. Usp. i kratku, ali preciznu sintezu ENRICA ZOFFOLIJA, *Carismi e carismatici nella Chiesa*, Edizioni Dehoniane, Rim, 1991.

[90] J. RATZINGER, *La mia vita: ricordi*, 104.

[91] G. BAGET BOZZO, *L'intreccio. Cattolici e comunisti 1945-2004*, Mondadori, Milano, 2004., 130.

[92] James Francis Stafford (1932.), Amerikanac, 1957. zaređen za svećenika, 1976. naslovni biskup Respecte, 1982. biskup Memphisa (SAD), 1986.-1996. nadbiskup Denvera, 1996. predsjednik Papinskog vijeća za laike, 1998. kardinal.

[93] J. STAFFORD, nav. dj.

[94] Carlo Caffarra (1938.), 1961. zaređen za svećenika, 1995. posvećen za biskupa Ferrare-Commacchija, 2004. nadbiskup Bologne, 2006. kardinal.

„Neslaganje s enciklikom Humanae vitae*, kontroverza o* Novom nizozemskom katekizmu *i nastanak marksistički obilježene 'teologije oslobođenja' rezultat su – koji se nije slučajno pokazao 1968. – više nego svjetovnih procesa, dinamika koje su postojale već prije Koncila, a kojima pretkoncilska teologija nije postavila dovoljnu branu, tako da je reakcija na disidente sa strane konzervativnog etičkog i teologijskog mišljenja neposredno nakon 1968. pokazala veliku 'neadekvatnost'“*[95].

6. Teologija oslobođenja

a) Nastanak CELAM-a [„Consejo Episcopal Latinoamericano“/Latinskoamerička biskupska konferencija]

Najradikalniji izraz politizacije katoličkog svijeta bio je nastanak i razvoj „teologije oslobođenja“[96]. Fenomen je bio vezan uz dva povijesna događaja koja su karakterizirala poslijekoncilsko vrijeme: enciklika Pavla VI., *Populorum progressio* i konferencija u Medellínu.

Prvi značajniji susret latinskoameričkih teologa zbio se 1964. u Petrópolisu (Brazil) dok je Koncil još zasjedao. Tom se prilikom sastala jedna skupina teologa s ciljem da u Latinsku Ameriku uvedu koncilske novosti, i da uz potporu europskih teologa organiziraju odgovarajući tečaj za profesore latinskoameričkih fakulteta[97]. Osim toga, CELAM se za vrijeme Koncila, između 1963. i 1965., triput sastao u Rimu. Ta je okupljanja predsjednik CELAM-a, msgr. Larraín, opisao kao „prvi slučaj ostvarenja koncepta biskupske kolegijalnosti u cijeloj povijesti Crkve“ i kao „zamašnjak za duh Koncila“[98] u budućnosti. Jedan od latinskoameričkih koncilskih otaca, msgr. Marcos McGrath izvješćuje: „CELAM je u mjesecima zasjedanja Koncila za svoje članove organizirao, osim osobnih i grupnih susreta, također redovite sastanke s referentima o različitim koncilskim temama (…), kao i tjedna studijska zasjedanja o aktualnim koncilskim temama; pošto su glavne skupine bile okupljene oko brazilskog episkopata i čileanskoga. Te različite skupine koje su se okupljale po cijelom Rimu (…) izrađivale su prijedloge za dokumente koje su podupirali mnogi biskupi“[99].

Prvi značajni pokušaj da se Koncil ostvari u kulturalnom, socijalnom i političkom kontekstu Latinske Amerike, bilo je izvanredno zasjedanje CELAM-a, od 11. do 16 listopada 1966. u Mar del Plati (Argentina), o temi *Presencia activa de la Iglesia en el desarrollo y en la integratión de América*

---

95 C. CAFFARRA, *Il sesso è libero, cioè relativo*, u: „Il Foglio“, 7. listopada 2008.

96 Usp. , *La nuova frontiera della teologia nell'America Latina*, ur. R. GIBELLINI, Queriniana, Brescia, 1975.; B. MODIN, *I teologi della liberazione*, Borla, Roma, 1977.; PHILIP BERRYMAN, *Liberation Theology. The Essential Facts about the Revolutionary Movement in Latin America and Beyond*, Pantheon Books, New York, 1987.; LUCIA CECI, *La teologia della liberazione in America Latina. L'opera di Gustavo Gutiérrez*, Franco Angeli, Milano, 1999.; I. ELLACURÍA-J. SOBRINO, *Mysterium Liberationis*, nav. dj.; S. SCATENA, *In populo pauperum. La chiesa latinoamericana dal concilio a Medellín (1962-1968)*, Il Mulino, Bologna, 2007.; Isti, *La teologia della liberazione in America Latina*, Carocci, Roma, 2008.; skrivene ideologijske korijene pokreta dobro je identificirao JULIO LOREDO, u: *Revolution in the Church: tracing the roots of liberation theology*, Pro-Manuscripto, s. l., 1992.

97 Usp. L. CECI, *La teologia della liberazione*, 60-61.

98 Tako piše „Criterio“, 1475 (1965.), 355. Za vrijeme diskusije o shemi *De episcopis ac de dioecesium regimine*, jedan prijedlog amandmana sugerirao je da se u koncilskom tekstu izričito spomene CELAM kao primjer nadnacionalne biskupske konferencije.

99 Usp. L. CECI, *La teologia della liberazione*, 57-58; usp. M. G. McGRATH, *Unas notas sobre Paolo VI y la colegialidad episcopal en América Latina*, u: *Paolo VI e la collegialità episcopale*, Colloquio internazionale di studio, Brescia (25-26-27 settembre 1992), Studium, Brescia-Roma, 1995, 236-240.

Latina[100]. Okvirno se odnosila na latinskoameričku stvarnost u svjetlu konstitucije *Gaudium et spes*. Od konferencije u Bandungu 1955., tema „razvoja" izražavala je glavne težnje zemalja Trećega svijeta. Što se tiče zemalja Latinske Amerike, potporu su davale neke organizacije kontinentalnog karaktera kao što su *Comisión Económica Para América Latina* (CEPAL), osnovana 1949., *Banco Interamericano de Desarollo*, ovisan o Ujedinjenim narodima, i *Alianza para el Progreso*, američki program za pomoć Latinskoj Americi koji se provodio između 1962. i 1970. godine[101].

b) Enciklika Poplorum progressio

Tema razvoja bila je ušla i u dokumente Učiteljstva, osobito u enciklike Ivana XXIII., *Mater et Magistra* i *Pacem in terris*, kao i u pastoralnu konstituciju *Gaudium et spes*, te i kod nekih teologa naišla na izvjesnu recepciju na razini teologijske refleksije[102]. Enciklika *Populorum progressio*[103] pojavila se 1967., a izvorni tekst je bio pripremljen na francuskom – neobičan postupak za encikliku, ali otkriva Papine intelektualne izvore, posebno doprinos francuskog dominikanca o. Lebreta[104] koji je umro nekoliko mjeseci ranije, 1966. god. U dokumentu Pavao VI. priznaje postojanje *„situacija čija nepravda viče do neba"* i kršenja ljudskog dostojanstva, pri čemu oružani ustanak može biti legitiman. *„Kada čitavi narodi, bez nužnih sredstava, žive u ovisnosti koja im onemogućuje svaku inicijativu i odgovornost, kao i svaku mogućnost kulturnog uzdizanja te sudjelovanja u političkom i društvenom životu, tada je velika napast da silom suzbiju slične nepravde protiv ljudskog dostojanstva."„No, dobro znamo da je revolucija – osim u slučaju očigledne i dugotrajne tiranije koja teško krši temeljna prava osobe i na opasan način šteti zajedničkom dobru zemlje – izvor novih nepravda, dovodi do novih neravnoteža i da izazova nova razaranja. Ne može se stvarno zlo iskorijeniti pod cijenu još većega zla"*[105].

Odlomak u kojem Papa spominje slučaj *„očigledne i dugotrajne tiranije"*, neki su teolozi jednostavno instrumentalizirali kako bi izradili tezu o legitimnosti revolucije ako mirni pokušaji ostanu besplodni. *„Enciklika* Populorum progressio *Pavla VI. u Latinskoj je Americi"* prema Gustavu Gutiérrezu[106], *„odjeknula poput fanfara.*[107]*"*

[100] Usp. VICENTE OSCAR VETRANO, *Crónica de la X Asemblea del CELAM en Mar del Plata*, in „Criterio", 1526 (1967.), 432-437.
[101] Usp. ALBERT OTTO HIRSCHMAN, Problemi dell'America Latina, Il Mulino, Bologna, 1961., osobito što se tiče CEPAL-a, 22-42.
[102] L. CECI, *La teologia della liberazzione*, 77-78. O teologiji razvoja vidi: ANGELO DE GENNARO, *Teologia dello sviluppo*, u: *Correnti teologiche postconciliari*, ur. ALFREDO MARRANZINI, Città Nuova, Rim, 1974., 149-169.
[103] PAOLO VI., *Enciclica Populorum progressio* od 26. ožujka 1967., u: PAOLO VI, *Insegnamenti, Encicliche*, 79-119.
[104] Louis-Joseph Lebret (1897.-1966.), francuski dominikanac, zaređen 1928., početkom 1964. imenovan ekspertom na Koncilu, a kasnije zadužen da pripremi encikliku *Populorum progressio*, 1967. god.
[105] PAOLO VI, Enciclica *Populorum progressio*, 95.
[106] Gustavo Gutiérrez Merino (1928.), Peruanac, 1959. zaređen za svećenika, nakon studija u Belgiji, poučavao u Latinskoj Americi i SAD-u. Njegovo glavno djelo je *Teologia della liberazione*. Prospettive, tal. prijevod, Queriniana, Brescia, 1972. Djelo je 1983. osudila Kongregacija za nauk vjere.
[107] G. GUTIÉRREZ, *La Chiesa e i poveri visti dall'America Latina*, u: *Il Vaticano II e la Chiesa*, ur. G. ALBERIGO-J. P. JOSSUA, Paideia, Brescia, 1985., 248 (231-260).

Gustavo Gutiérrez Merino, trideset i petogodišnji svećenik iz Perua, nakon studija u Europi, sudjelovao je na II. vatikanskom koncilu zajedno s brazilskim svećenikom Hugom Assmannom[108], i uz potporu CELAM-a posvetio se u Južnoj Americi razvoju najradikalnijih koncilskih zahtjeva.

Gutiérrez izvješćuje: *„U Rimu sam susreo moga duhovnoga vođu iz Leuvena, Gustava Thilsa – bio je jedan od eksperata – zatim, dragog prijatelja iz leuvenskih godina, Charlesa Moellera, koji je bio vrlo angažiran u radu povjerenstava, ali i druge moje profesore koje sam dobro poznavao, poput de Lubaca, pa Congara i Chenua koje sam također poznavao, Marteleta[109] i Rogera Auberta[110]. Svi su oni na Koncilu bili eksperti, a to što sam s njima bio u prijateljskim odnosima od prvoga trenutka, omogućavalo mi je da s njima imam izravan odnos. Konačno je teologija koju sam studirao – tada zvana 'progresističkom' – našla u Crkvi sluha“*[111].

Drugi europski teolog čije je djelo Gutiérrez dalje razvio bio je Edward Schillebeeckx. On je naglasio važnost povijesne prakse, za suvremenog čovjeka, kojom počinje izgradnja Kraljevstva Božjega[112]. Karl Rahner sa svojom teorijom o *„anonimnom kršćanstvu“* ili *„implicitnom kršćanstvu“*[113] nije bio manje važan za teologijsku formaciju G. Gutiérreza. Prema toj teoriji postoje i izvan kršćanstva, među ateistima, ljudi opravdani milošću u kojima se nalazi Duh Sveti. Na Rahnera je Gutiérrez gledao od leuvenskih dana, privučen prvenstveno idejom *„nadnaravnog egzistencijala“* kao sastavnog dijela ljudske naravi. Taj je koncept, naglasit će Gutiérrez, omogućio Rahneru da zastupa shvaćanje kako je svaki čovjek egzistencijalno dodirnut milošću[114]. Polazeći od te rahnerovske perspektive koja nije daleko od de Lubacove koncepcije nadnaravnog, Gutiérrez je izradio jednu filozofiju koja odbacuje razliku između profane povijesti i povijesti spasenja, tvrdeći kako postoji „samo jedna povijest“ te da kršćansko spasenje uključuje „potpuno oslobođenje“ čovjeka, koje treba ostvariti u povijesti i kroz povijest[115].

c) Medellínska konferencija

Opća konferencija latinskoameričkih biskupa koja se održala od 26. kolovoza do 6. rujna 1968. u Medellínu, u Kolumbiji, bila je istodobno cilj ideologijskoga procesa koji je tražio Koncil i polazište

---

[108] Hugo Assmann (1933.-2008.), Brazilac, 1961. u Italiji zaređen za svećenika, učenik o. Josefa Fuchsa SI (1912.-2005.) na Gregoriani, nakon deset godina napustio svećeništvo, da bi se oženio jednom Brazilkom s kojom je dobio dvoje djece, predavao na Metodističkom sveučilištu São Paulu. Glavna njegova knjiga je *Teologia della prassi di liberazione*, tal. prijevod, Cittadella, Assisi, 1974. (1971.).
[109] Gustave Martelet (1916.) francuski isusovac i učenik Teilhard de Chardina, profesor na Centre Sèvres u Parizu i na Gregorijanskom sveučilištu u Rimu, teolog afričkih frankofonskih biskupa na Koncilu. O njemu usp., *Teilhard de Chardin prophète d'un Christ toujours plus grand*, Editions Lessius, Bruxelles, 2005.
[110] Roger Aubert (1914.-2009.), Belgijanac, 1938. zaređen za svećenika, povjesničar i teolog, sveučilišni profesor u Malinesu od 1952. do 1983.
[111] L. CECI, *La teologia della liberazione*, 50. Vidi i: ROSINO GIBELLINI, *Il dibattito sulla teologia della liberazione*, Queriniana, Brescia, 1990. (1986.); Isti, *Chiesa e liberazione in America Latina (1968-1972)*, u: *L'America Latina fra Pio XII e Paolo VI*, ur. A. MELLONI-S. SCATENA, Il Mulino, Bologna, 2006.
[112] Usp. E. SCHILLEBEECKX, *La Chiesa, l'uomo contemporaneo e il Vaticano II*, Paoline, Rim, 1966.
[113] Usp. K. RAHNER, *I cristiani anonimi*, u: *Nuovi saggi*, sv. I, Paoline, Rim, 1968., 759-772; Isti, *Cristianesimo - anonimo e compito missionario*, u: *Nuovi saggi*, sv. IV, Paoline, Rim, 1973., 619-642; Isti, *Osservazioni sul „cristianesimo anonimo“*, u: *Nuovi saggi*, sv. V, Paoline, Roma, 1974., 677-697; ANITA RÖPER, *I cristiani anonimi*, tal. prijevod, Queriniana, Brescia, 1967., nadahnjuje se na idejama K. Rahnera i E. Schillebeeckxa.
[114] Cit. kod G. GUTIERRÉZ, *La verità vi farà liberi. Confronti*, tal. prijevod, Queriniana, Brescia, 1990., 37
[115] Nav. dj., 38.

širenja teologije oslobođenja na međunarodnoj razini. Za Schillebeeckxa je teologija oslobođenja u bitnomu predstavljala *„duh Medellína utkan u teologiju“*[116].

Službena tema konferencije koju je sazvao Pavao VI. bila je *„Preobrazba Crkve u Latinskoj Americi u svjetlu Koncila“*. Povijesne i društvene promjene latinskoameričkog kontinenta promatrane su u svjetlu crkvenih promjena koje je promicao II. vatikanski koncil. Oscar Boezzo je naglasio da Medellín ima svoje korijene u skupini *„Crkva siromaha“* Paula Gauthiera koja se organizirala već od prvog koncilske sjednice[117], nakon što je Ivan XXIII. u svom govoru, 11. rujna 1962. napravio aluziju na tu temu[118]. Skupina „Crkva siromaha“ predložila je tzv. *„Pakt katakombâ“* koji je 16. studenog 1965. potpisalo četrdeset biskupa, većinom iz Trećega svijeta. Potpisnici su se obvezali da će provoditi život borbe za siromašne i solidarnosti s njihovim potrebama, u skladu s novim načelima Drugog vatikanskog koncila[119].

Koncilski događaj bio je i trenutak susreta biskupa nekadašnjih kolonija, iz Azije, Afrike i Latinske Amerike, od kojih potječe i dokument nazvan *„Poruka sedamnaestorice biskupa iz Trećega svijeta“*[120].Prvi potpisnik bio je msgr. Helder Câmara, a osim njega još osmorica brazilskih biskupa i jedan Kolumbijanac. U toj su poruci biskupi izjavili da narodi Trećega svijeta čine *„proletarijat današnjeg čovječanstva“*i podsjetili na to da je socijalni nauk Crkve, koji je potvrdio II. vatikanski koncil, osudio svaku suradnju Crkve s *„novčarskim imperijalizmom“*. Feudalizam, kapitalizam i imperijalizam definirali su kao *„nehumane sustave“* te nedopustivim proglasili iskorištavanje koje bogate nacije provode nad narodima Trećeg svijeta, kao i *„aktualni ekonomsko sustav“* koji bogatim zemljama omogućuje da se sve više obogaćuju, dok siromašne, naprotiv, postaju sve siromašnije. Zaključili su pozivom vladama da surađuju kako bi *„prestala klasna borba“* koju često izazivaju bogati, a ne siromašni. Za tom se temom često posezalo u poslijekoncilsko vrijeme, osobito u Latinskoj Americi[121].

Teologija oslobođenja najsnažnije je došla do izražaja u bazičnim crkvenim zajednicama (CEB). Pojavile su se u Brazilu od druge polovice pedesetih godina, a širile su se osobito neposredno nakon Koncila kada su uzete i u pastoralne planove nekih biskupskih konferencija[122]. U ime središnje uloge koja se pridavala Božjoj riječi, glasnogovornicom koje su se, namjesto Crkve, smatrale, bazične

---

[116] E. SCHILLEBEECKX, *Befreiungstheologie zwischen Medellin und Puebla*, u: Orientierung, 43/1 (1979.), 6-10, 7, cit. kod: SCATENA, *La teologia della liberazione*, 27, O. J. BEOZZO, *Medellin. Inspirations et racines*, u: *Volti di fine Concilio*, 361-393.
[117] Usp. O. J. BEOZZO, *Medellin. Inspirations et racines*, 362-363.
[118] GIOVANNI XXIII, DMC, sv. IV, 519-528.
[119] Usp. L. CECI, *La teologia della liberazione*, 52. O skupini *„Crkva siromaha“* i *„Paktu katakombâ“* usp. CAPRILE, vol. V, 354-356. Pretisak *„Pakta katakomba“* u: BONAVENTURA KLOPPENBURG, *O pacto da Igreja Serva e Pobre*, u: *Concilio Vaticano II*, Vozes, Petrópolis, 1966., sv. IV, 526-528.
[120] Dokument koji je prvi put objavio u Parizu, 31. kolovoza 1967. „Témoignage Chrétien“*,* nalazi se i u: „Il Regno/documentazione“, XIII, 151/2 (1968.), 19-22 i, za Latinsku Ameriku, u: „Criterio“, XL, 1537-1538 (1967.), 936-941.
[121] Usp. L. CECI, *La teologia della liberazione*, 59.
[122] Usp. Nav. dj., 68; JOSÉ MARINS, *Communità ecclesiali di base in America Latina*, u: „Concilium“, XX, 6 (1984.), 571-582.; FAUSTINO LUIZ COUTO TEXEIRA, *A gênese das CEBs no Brasil. Elementos explicativos*, Paulinas, São Paulo, 1988.

zajednice provodile su klasnu borbu marksističkog tipa s ciljem ostvarenja „Kraljevstva Božjega“ na zemlji[123].

Dvadeset godina nakon Koncila Naputak o nekim aspektima 'teologije oslobođenja' koji je objavila Kongregacija za nauk vjere[124], izričito je osudio teologiju oslobođenja, ali nije uspio iskorijeniti njen duboki utjecaj u Latinskoj Americi.

U jednom članku koji je 2007. objavila „Revista Eclesiástica Brasileira“[125], o. Clodovis Boff[126] – brat poznatijeg Leonarda[127] i jedan od glavnih zastupnika revolucionarne struje – iznio je jasnu autokritiku svoje misli, priznajući da se temeljna zabluda teologije oslobođenja sastojala u tomu što je *„opciju za siromašne“* učinila svojom osi, odnosno svojim epistemološkim centrom, i time, zapravo, zabacili transcendentni primat Božji. U toj inverziji epistemološkog primata *„više nije Bog, nego je siromah glavno operativno načelo teologije“*[128]. Korijen te zablude prema Boffu se nalazi u „antropološkom preokretu“ moderne misli, koja čovjeka postavlja za novi *„axis mudi“*[129]. Na početku toga antropološkoga skretanja moderne, prema njegovu viđenju, stoji protestantizam, osobito u Schleiermacherovoj liberalnoj interpretaciji, modernizam i Rahnerova transcendentalna teologija[130].

Boff šuti o Koncilu koji je na tom pravcu bio neposredni prethodnik teologije oslobođenja, ali ideologijske i egzistencijalne odluke brazilskog franjevca i njegovih drugova, za vrijeme i nakon Koncila, rječito su potvrdile taj kontinuitet.

7. „Dim Sotonin“ u Božjem hramu

Prošle su već tri godine od svršetka Koncila, a situacija se činila užarenom. Ako Michela de Saint-Pierrea možemo smatrati tradicionalistom, onda se drugo ne može reći ni o Jacquesu Maritainu, starom prijatelju Giovannija Battiste Montinija, koji je u knjizi objavljenoj 1966. pod naslovom *Le*

---

123 Usp. *Comunidades eclesiais de base: utopia ou realdade*, ur. AFONSO GREGORY, Vozes, Petrópolis, 1973., 53 i dalje. Usp. i LUIZ GONZAGA FERNANDES, *Gênese, Dinâmica e Perspectivas das CEBs do Brasil*, u: „Revista Ecclesiástica brasileira“, XDII, 167 (1982.), 456-464. O bazičnim zajednicama u Brazilu vidi strogu kritiku kod: P. CORRÊA DE OLIVEIRA-GUSTAVO ANTONIO SOLIMEO-LUÍZ SERGIO SOLIMEO, *As CEBs… das quais muito se fala, pouco se conhece. A* TFP *as descreve come são*, Editora Vera Cruz, São Paulo, 1982.

124 CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Istruzione Libertatis nuntius*, od 6. kolovoza 1984., u: DENZ-H, 4730-4741 (AAS, 76 (1984.), 890-899); Isti, *Istruzione su libertà cristiana e liberazione „Libertatis conscientia“*, 22. ožujka 1986., u: DENZ-H, 4750-4776 (AAS, 79 (1987.), 554-591). Ivan Pavao II. već je bio osudio nauk teologije oslobođenja u njenim različitim aspektima u svom govoru pred CELAM-om u Puebli, 1979. (usp. GIOVANNI XXIII, *Insegnamenti*, sv. II, 188-211 i 212-230).

125 CLODOVIS M. BOFF OSM, *Teologia da Libertação e volta ao fondamento*, „Revista Eclesiástica Brasileira“, 268 (2007.) 1001-1022.

126 Clodovis Boff (1944.), brazilski servit, profesor na Franjevačkom teološkom institutu u Petrópolisu i na Iseru (Institutu za religijske studije) u Riju de Janeiru.

127 Leonardo Boff (1938.), brazilski kapucin, 1964. zaređen za svećenika, učenik K. Rahnera u Njemačkoj, kasnije profesor u Petrópolisu, jedan od utemeljitelja teologije oslobođenja. Kongregacija za nauk vjere osudila ga 1984., svećeništvo je napustio 1992., oženio se i preuzeo službu na Sveučilištu Rija de Janeira. O njemu usp., *Gesù Cristo liberatore*, tal. prijevod, Cittadella, Assisi, 1973.

128 CLODOVIS M. BOFF OSM, Teologia da Libertação e volta ao fondamento, 1004.

129 Nav. mj.

130 Nav. dj., 1009.

paysan de la Garonne napisao, da je naprama suvremenom neomodernizmu, modernizam iz vremena Pija X. poput *„bezopasne hunjavice“*[131].

Kardinal Journet predao je, 18. siječnja 1967., papi Pavlu VI. Maritainove prijedloge za novu „Ispovijest vjere“ koja bi trebala ponovo utvrditi temeljne istine kršćanstva[132]. Tom je prilikom Pavao VI. zatražio Journetovu prosudbu o stanju Crkve. „Tragično“, bio je lapidarni odgovor švicarskog kardinala[133].

Na poziv portugalskih biskupa papa Pavao VI. otišao je u neočekivani munjeviti pohod Fatimi, 13. svibnja 1967., gdje je kao prvi papa predsjedao jednoj celebraciji na mjestu ukazanja u Covi da Iriji. Istoga je dana objavio apostolsku pobudnicu Signum Magnum u kojoj je podsjetio na posvetu svijeta Srcu Marijinu koji je učinio Pio XII., i pozvao *„svu djecu Crkve da osobno obnove vlastitu posvetu Bezgrješnom Srcu Marije Majke Crkve“*[134]. U Fatimi je Pavao VI. govorio o žurnoj potrebi za mirom *„unutar Crkve i u zemljama gdje se krši vjerska sloboda“*, kao i o miru u svijetu koji nije *„niti sretan niti miran“*; no, odbio je molbu sestre Lucije da razgovara s njim. Nazočnost Pavla VI. u Fatimi mogla je biti povijesna prilika da se objavi treća tajna i da se ispune Gospini zahtjevi, međutim to se nije dogodilo. Zapravo, nakon toga putovanja, fatimska je poruka izgubila na utjecaju kod masovnih medija i kod vjernika[135].

Pavlu VI. nije promaknulo što se događalo u tim dramatičnim godinama. U prosincu 1968. izrekao je u epohalnom govoru ove potresne riječi: *„Crkva danas prolazi vrijeme nemira. Neki se bave samokritikom, moglo bi se čak reći, samorazaranjem. Nešto poput akutnog i kompleksnog prevrata, što nitko nakon Koncila nije očekivao. (…) Crkvu napadaju oni koji joj pripadaju“*[136].

Tri godine kasnije u propovijedi na blagdan sv. Petra i Pavla, 29. lipnja 1972. Pavao VI. je, s obzirom na stanje u Crkvi, jednako jasno ustvrdio:

„Čini se da je dim Sotonin kroz neke pukotine prodro u Božji hram. To su sumnja, nesigurnost, problematiziranje, nemir, nezadovoljstvo, sukobljavanje. Nedostaje povjerenje u Crkvu (…) Sumnja je ušla u našu svijest, a ušla je kroz prozore koji su trebali biti otvoreni da uđe svjetlo (…) U Crkvi vlada to stanje nesigurnosti, a vjerovalo se da će nekon Koncila svanuti sunčani dan; umjesto toga, došao je oblačan dan, olujan, dan tame, traženja i nesigurnosti (…)“[137].

---

[131] Usp. J. MARITAIN, *Il contadino della Garrona*, tal. prijevod, Morcelliana, Brescia, 1969., 16. Belgijski filozof Marcel De Corte (1905.-1994.) opisao je onih godina kršćanski progresizam *„trijumfirajućom i do vrhunca dovedenom modernističkom herezom u Crkvi“* (*La grande eresia*, tal. prijevod, Volpe, Rim, 1970., 100).
[132] O „Credu“ Pavla VI. usp., među ostalim, C. POZZO, *El credo del Pueblo de Dios. Comentario teológico*, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1968.
[133] Usp. intervju GIANNIJA VALENTEA s kard. GEORGEOM COTTIEROM, u: „30 Giorni“, 4 (2008.), 46-61.
[134] PAOLO VI, Omelia durante la Messa celebrata a Fatima, 13. svibnja 1967., u: *Insegnamenti*, sv. V, (1967.), 229-239.
[135] Usp. A. TORNIELLI, *Paolo VI*, 461. Pred početak puta, papa Montini je otvorio mapu s dokumentima o Fatimi i zamolio Sveti uficij da ih ispita. Tajna nije bila poznata samo malobrojnim osobama, nego također plenarnoj sjednici Vrhovne kongregacije koja je održana u Vatikanu, 1. ožujka 1967.
[136] PAOLO VI, Discorso al Seminario Lombardo in Roma del 7 dicembre 1968, u: *Insegnamenti*, sv. VI (1968.), 1188-1189.
[137] PAOLO VI, Omelia per il nono anniversario della incoronazione del 29 giugno 1972, u: *Insegnamenti*, sv. X (1972.), 707-709.

Pavao VI. je, zapravo, situaciju prikazao više problematičnom, nego dramatičnom. Obraćajući se 15. prosinca 1969. kardinalima, u govoru posvećenom teškoćama u tumačenju „znakova vremena", rekao je:

„Kako je danas u Crkvi? Zadnji je koncil proizveo stanje pozornosti i, pod određenim aspektima, stanje duhovne napetosti. (…) Crkva unutar i izvan sebe nije pokazala smirenu revnost kojoj smo se zbog Koncila nadali, nego, u ograničenim, ali važnim područjima, izvjestan nemir" koji je *„pokazao kontrastne, i pozitivne i negativne, pojave. (…) No, to ne isključuje da se se ta simbolična lađa, Crkva, ne suprotstavlja navalama oluja vlastitih našem vremenu, koje nam katkad na usta donose vapaj prestrašenih učenika: 'Gospodine, spasi nas, propadosmo' (Mt 8,25). (…) Moramo biti pozorni promatrači, mudri kritičari. Danas se mijenja sve; sve postaje problem; tu prije svega postoji opasnost iluzije, također za dobre"*[138].

Svoju je epohu gledao kao *„period transformacija"*, *„evolutivno doba"* kojem se Crkva mora *„prilagoditi"* da bi izazvala, istodobno, duhovnu kao i svjetovnu reformu društva.

„Naše je vrijeme mlado; gleda prema obnovi. To nije vrijeme koje miruje u sebi; nije period dekadencije u kojem prevladavaju skeptici, koji su se gotovo zavjetovali da budu nadiđeni, kojima ništa nije važno. To su lažni proroci; oni nas ne mogu voditi, ne mogu nam prenijeti oduševljenje i istinu o stvarima; ne mogu nam uliti energije i sposobnost da se radujemo ogromnom daru života. Naše je vrijeme, dakle, sigurno epoha obnove. Što ćemo shvatiti nakon toga? Da upravo Crkva pripada avangardi. Ona se naveliko obnavlja s namjerom da usavrši sve svoje stvari: svoj katekizam, svoje obrede, svoju liturgiju, svoja udruženja, svoje doktrinalno nasljeđe. Ostavljamo što je prolazno, a radimo na tomu da cjelovitom očuvamo supstanciju, sve plodno sjeme"[139].

Postojanje teške krize potvrdili su, međutim, upravo neki teolozi koji dolaze iz redova progresista. Navodimo samo neke značajne izjave.

Povjesničar Hubert Jedin, koji je na Koncilu surađivao kao perit kard. Fringsa, nakon što se pokušao suprotstaviti ideji „krize Crkve", bio je prisiljen prihvatiti njeno postojanje. U jednom poznatom predavanju, održanom pred Njemačkom biskupskom konferencijom pod naslovom *Povijest i kriza Crkve* („Osservatore Romano"[140] objavio je talijanski prijevod, 17. rujna 1968.), msgr. Jedin iznio je pet pojavnosti koje se odnose na krizu Crkve:

„1. nesigurnost u vjeri koja se sve više širi, izazvana neobuzdanim širenjem teoloških zabluda na katedrama, u knjigama i člancima;
2. napast da se u Crkvu prenose oblici parlamentarne demokracije, uvođenjem prava odlučivanja na svim trima razinama crkvenog života – u općoj Crkvi, u biskupiji i u župi;
3. desakralizacija svećeništva;

[138] PAOLO VI, Discorso del 15 dicembre 1969 al Sacro Collegio dei Cardinali, u: PAOLO VI, *Insegnamenti*, sv. VII, 796-798.
[139] PAOLO VI, Omelia del 3 settembre 1967, www.vatican.va (tekst nedostaje u svesku PAOLO VI, *Insegnamenti*).
[140] Usp. H. JEDIN, *Kirchengeschichte und Kirchenkrise*, u: „Aachener Kirchenzeitung", 29. prosinca 1968. i 5. siječnja 1969., tal. prijevod u: „L'Osservatore Romano", 15. siječnja 1969.

4. slobodno „oblikovanje" bogoslužja, umjesto izvršavanja Opusa Dei*;*
5. ekumenizam kao protestantiziranje"[141].

Otac Henri de Lubac, jedan od koncilskih „otaca", osudio je na konferenciji održanoj 29. svibnja 1969., na Sveučilištu u Saint Louisu u Missouriju (SAD), u predavanju naslovljenom *Crkvena kriza*, uporabu, odnosno, zlouporabu glavnih koncilskih dokumenata:

> O konstituciji Dei Verbum piše: *„razvio se uski biblicizam koji prezire svaku tradiciju i proždire sam sebe"*, odatle se razvio *„pojam 'vjere u budućnost', gdje se više ne može raspoznati što je ostalo od Evanđelja Isusa Krista"*; konstitucija Lumen Gentium se tako tumačila*„ za transformaciju Crkve u široku demokraciju"* i kritiku one koja se zove *„'institucionalna Crkva' u ime ideala 'amorfnog kršćanstva' koje proturječi božanskom nastanku Crkve"*. Otvaranje svijetu konstitucije *Gaudium et spes* postalo je *„udaljavanje od Evanđelja, odbijanje križa Kristova, put u sekularizam, nemar prema vjeri i ćudoređu, ukratko, utapanje u svijet, abdikacija, gubitak identiteta, što znači, izdaja naše dužnosti prema svijetu (…).Zna se kako se krivotvorio dekret o vjerskoj slobodi, kada se, protivno njegovu izričitom nauku, iz njega hoće izvući zaključak da sada više ne treba navješćivati Evanđelje (…). Kolike bi se slične zamjetbe mogle iznijeti glede konstitucije o liturgiji, koja se često krivo shvaća i ponekad iskrivljuje upravo na svetogrdan način? Ili o dekretu o ekumenizmu? (…) Nadalje, kakve karikature prečesto doživljavamo kad se razmetljivo govori o hrabroj primjeni načela koja je Koncil izrekao o 'umjerenoj obnovi' redovničkog života, dok se u stvarnosti čini suprotno! Možda se upravo ovdje devastacije prouzrokovane krizom pokazuju istodobno u najtežem i najznakovitijem obliku (…). Kakva se jadna stvarnost, kakav otpad svake vrste, kakva degradacija koja u nekim slučajevima seže do perverzije, skriva pod zastavom 'profetizma' ili 'zahtjevima za istinom', pod krivotvorinom riječi 'obnova'!"*[142].

Premda je bio svjestan procesa samorazaranja Crkve, Pavao VI. nije promijenio svoj temeljni optimizam. U noći između 20. i 21. srpnja 1969., čovjek je prvi put stupio nogom na Mjesec. Papa je događaj pratio iz ljetne rezidencije Castel Gandolfo i nekoliko minuta nakon slijetanja svemirskog broda na Mjesec, obratio se astronautima satelitskom vezom: *„Čast, pozdrav i blagoslov Vama, osvajači lune, blijede svjetiljke naših noći i naših snova. Donesite joj svojom živom nazočnošću glas duha, himan Bogu, našem Stvoritelju i našem Ocu"*[143]. O tom je pothvatu za vrijeme Angelusa, 13. srpnja rekao: *„otkriva nam se"* čovjek *„kao div, otkriva nam se kao božanski, ne po sebi, nego po svom podrijetlu i po svom određenju. Čast čovjeku, čast njegovu dostojanstvu, njegovu duhu, njegovu životu"*[144].

8. Poraz konzervativaca nakon Koncila

Skupina kardinala koju je okupljao Coetus Internationalis Patrum, razišla se u godinama neposredno nakon Koncila i samo se slabo suprotstavila početku koncilskih reforma.

---

[141] Isti, *Storia della mia vita*, 326-327.
[142] H. DE LUBAC, *La Chiesa nella crisi attuale*, tal. prijevod, Paoline, Rim, 1971., 39-49. Tekst reproducira njegovo predavanje na Sveučilištu Saint-Louis (Missouri), 29. svibnja 1969.; *Church in crisis*, u: „Theology Digest", 17 (1969.), 312-325. Predavanje je objavljeno i u „Nouvelle revue Théologique", 91 (1969.), 580-569.
[143] PAOLO VI, Messagio del 21 luglio 1969, u: *Insegnamenti*, sv. VII (1969.), 499-500.
[144] Nav. dj., 493-494.

Kardinale Ottavianija i Ruffina do sada su već pogodile godine i pretrpljeni porazi. Nešto mlađi, kardinal Siri, pokušao je pokrenuti otpor, osnivajući časopis[145] koji bi mogao bi mogao kontrirati progresističkoj teologiji, koja je provalila u Crkvu najviše preko svoga časopisa „Concilium", organa međunarodnog progresizma[146]. Siri je 20. listopada 1964. zapisao u svoj *Dnevnik*: *„Bavim se organizacijom katoličkom preporoda nakon Koncila, pri čemu pokušavam načiniti front jasno usmjeren protiv manjkavosti koje su se pokazale na Koncilu ili po Koncilu. Bog je dopustio da se pokažu svi nabori; neka je hvaljen!"*[147] Novi časpopis, „Renovatio", koji se pojavio 1966. bio je pod uredništvom Giannija Bageta Bozza[148], kojega je odabrao Siri, „pokušaj da se Koncil prihvati i da se istodobno teme koje su iznijele progresističke teologije izlože na drugačiji način"[149]. Dvadeset godina od tada (1966.-1986.), časopis će otvarati urednički članak đenovskog nadbiskupa – nepotpisan, ali se jasno prepoznavala njegova ruka[150] – koji je bio na liniji onoga što je kasnije trebalo postati „hermeneutikom kontinuiteta". Genovski se kardinal 1975. pridružio raspravama *Razmišljanjima o suvremenom teologijskom pokretu*[151], koja su se kasnije pretočila u djelo koje predstavlja njegovu teologijsku oporuku: *Getsemani*. U *„suvremenom teologijskom pokretu"* osudio je zablude pelagijanizma, arijanizma i modernizma koji se *„nalaze kombinirani, više ili manje svjesno, s više ili manje sofisticiranosti, katkad podmuklosti, u jednom spekulativnom amalgamu bez preciznih granica i bez temeljnih referencija, što konačno uzrokuje pad cjelokupne religije u potpunu humanizaciju"*[152]. Siri se posebno zadržao na zabludama suvremenih autora, Henrija de Lubaca, Karla Rahnera i Jacquesa Maritaina, te zaključio da se kao posljedica zabluda prisutnih u teološkom pokretu

---

[145] A-Siri, mapa „Renovatio". Pavao VI. je primio kard. Ruffinija, 4. siječnja 1966. i s njim razgovarao o projektu: *„Povjerio sam Njegovoj Svetosti ono što sam pisao Vašoj Uzoritosti o prikladnosti jednog časopisa koji bi u ovom kritičnom trenutku koji proživljavamo širio zdrav nauk, i zatreba li, bio fronta 'Conciliumu' (koji, koliko mi se čini, i samoj Njegovoj Svetosti zadaje brige)"* (isto). Siri je sa svoje strane razgovarao o tomu s kard. Ottavijanijem koji ga je snažno ohrabrio.

[146] Utemeljitelji „Conciliuma", od kojih su mnogi odigrali određenu ulogu kao koncilski periti, bili su Antoine van den Boogaand, Paul Brand, Yves Congar, Hans Küng, Johann-Baptiste Metz, Karl Rahner i Edward Schillebeeckx. Usp. HADEWYCH SNIJDEWIND, *Genèse et organisation de la Revue internationale de théologie „Concilium"*, u: „Cristianesimo nella storia", 21 (2000.), 645-673.

[147] SIRI, *Diario*, 391.

[148] Gianni Baget Bozzo (1925.-2009.), nakon mladenačkog iskustva na dossettijevskoj ljevici, osnovao je časopise „L'Ordine Civile" i „Lo Stato" da se usprotivi stvaranju koalicije lijevog centra. Kardinal Siri ga je 1966. pozvao u „Renovatio", zaredio ga je za svećenika isti kard. Siri 1967. god. Nakon što je 1978. napustio vođenje „Renovatija", izabran je u proljeće 1984. za zastupnika u Europskom parlamentu na listi Talijanske socijalističke stranke (PSI). Ta mu je kandidatura priskrbila kanonski proces koji mu je donio suspenziju *a divinis*, 4. kolovoza 1985. god. Ponovo se kandidirao 1989. i do 1994. ostao u Strasbourgu. Kaznu je opozvao Sirijev nasljednik, msgr. Giovanni Canestri. Napustio je 1994. PSI, i sudjelovao u osnutku „Forze Italije", za koju je sastavio „Listu vrijednosti".

[149] G. BAGET BOZZO, I tempi e l'eterno. Intervista su un'esperienza teologica, ur. CLAUDIO LEONARDI-GIOVANNI TASSANI, Marietti, Genova, 1988., 37. *„Kad sam otišao kardinalu Siriju da mu predložim da napravimo 'Renovatio'"* – sjeća se Baget Bozzo – *„kardinal je bio slomljen i ražalošćen čovjek. U nekoliko je godina od kandidata za papu dospio u položaj neke odbačene manjine koju je javno mnijenje smatralo polukrivovjernom. Pitao sam ga bi li mi bio spreman pomoći napraviti časopis koji prihvaća Koncil, i to kao doktrinalni događaj te na tom području brani ono što u tradiciji vidimo kao obvezujuće"* (Nav. dj., 38).

[150] Uvodni članci „Renovatija" i napomene kleru, već objavljeni u đenovskoj „Rivisti Diocesani", sabrani su u: G. SIRI, *Il dovere dell'ortodossia. Editoriali di „Renovatio" e note al clero*, Giardini, Pisa, 1987.

[151] G. SIRI, *Riflessioni sul movimento teologico contemporaneo*, Fraternità della Santissima Vergine Maria, Rim, 1975.; tekst je kasnije uključen u: Isti, *Getsemani. Riflessioni sul Movimento teologico contemporaneo*, Fraternità della Santissima Vergine Maria, Rim, 1980., 11-97.

[152] Nav. dj., 37.

„fundamentalno mijenja evanđeoska poruka i nauk Crkve o novom stvaranju, obnovi čovjeka i svih stvari“[153].

Poput Sirija i msgr. Luigi Carli je prokazao postojanje krize Crkve, ili kako je točnije precizirao, *„u Crkvi“*, u čijoj bazi *„postoji kriza vjere“*[154]. Predložio je interpretaciju Koncila u svjetlu Tradicije, osuđujući izobličenja i instrumentalizaciju njegovih dokumenata.

Tu su liniju prihvaćanja Koncila u početku izabrala trojica biskupa, koja su zajedno s msgr. Carlijem bila vodila *Coetus Internationalis*, msgr. Marcel Lefebvre, msgr. Antonio de Castro Mayer i msgr. Geraldo de Proença Sigaud.

Oko 1968. su se stajališta msgr. de Proençe Sigauda i msgr. de Castra Mayera počela razilaziti. Msgr. Sigaud je napravio „politički“ izbor približivši se vojnom režimu, koji je 1964. svrgnuo „progresističkog“ predsjednika Joãoa Goularta. Msgr. de Castro Mayer se pridružio msgr. Lefebvreu, prekidajući progresivno odnose s rimskim crkvenim vlastima[155]. Msgr. Lefebvre iz Rima 1968. u pismu pita biskupa Camposa:

„Nije li možda došlo vrijeme da kažemo što mislimo o Koncilu, da sastavimo studiju o svakoj shemi kako bismo pokazali dvoznačnosti, štetne tendencije, da tražimo imenovanje povjerenstva za interpretaciju i reviziju tih dokumenata? Osobno se više ne kolebam to reći u svim mojim razgovorima. Pripremam se napisati članak o sljedećoj temi: Poslijekoncilski duh treba gledati u vezi s Koncilom.

Sa svoje sam strane uvjeren da to čemu trenutačno svjedočimo, svoje izravne korijene ima u Koncilu. Ne mogu se poremetiti tradicionalne istine, a da se ne razori građevina Crkve.

Ukazujete na težak problem o kojemu ne možemo više šutjeti, barem u našim privatnim razgovorima, a to je držanje Svetog Oca u nekim tekstovima, ali prije svega u njegovim djelima. Kako to definirati? Kako to suditi kad cijela Tradicija Crkve nešto takvo osuđuje?“[156]

U Latinskoj je Americi Plinio Corrêa de Oliveira držao svoje pozicije čvrste kritike progresizma u vremenitom poretku, u skladu s njegovim zvanjem laika u radu za *„consecratio mundi“*[157]. U dva mjeseca, od srpnja do kolovoza 1968., pripadnici TFP-a su na ulicama 158 brazilskih gradova prikupili preko jedan i pol milijun potpisa protiv komunističke infiltracije u Crkvu. Peticija je službeno

---

[153] Nav. dj., 73.

[154] L. M. CARLI, Nova et vetera. Tradizione e progresso nella Chiesa dopo il Vaticano II, Istituto Editoriale del Mediterraneo, Rim, 1969., 17.

[155] U pismu msgr. Lefebvreu od 5. listopada 1969., u kojem ga obavješćuje o žalosnom prelasku msgr. Sigauda, msgr. de Castro Mayer piše: *„Usuđujem se još jednom zamoliti Vaše milosrđe za savjet. Stanje Crkve ne može biti strašnije! Novi Ordo missae ne slaže se dobro s dogmom. To je početak kapitulacije pred protestantizmom. To je odricanje od Tridenta i od Pija V. Možemo li kao pastiri duša slijediti neku „via media“, ne govoreći ništa i ostavljajući svakom svećeniku da slijedi svoju savjest ili nesavjest, s rizikom za mnoge duše? A, ako otvoreno kažemo što mislimo, kakve će biti posljedice? Razrješenje od službe koje bi kod mnogih vjernika izazvalo pomutnju, a kod slabijih sablazan. Možemo li se u savjesti izložiti takvim posljedicama? Kakva prebolna pitanja savjesti! Ne znam na kakvu potporu u Rimu nailazi dobra stvar. Takva bi potpora mogla odvratiti munju koja prijeti vjeri i pobožnosti mnogih vjernika. Žao mi je što Vas opterećujem sa svim tim i molim Vas za riječ prosvjetljenja i ohrabrenja“* (Pismo msgr. de Castra Mayera msgr. Lefebvreu, 5. listopada 1969., u: A-Ecône 05-01).

[156] Pismo msgr. Lefebvrea msgr. de Castru Mayeru, 28. svibnja 1968., u: A-Ecône 05-01.

[157] R. DE MATTEI, *Il crociato del secolo XX*, 250-258.

predstavljena u Vatikanu, 7. studenoga 1969.; Svete Stolice nikada nije na nju odgovorila, no progresizam je u Brazilu doživio snažan udarac[158].

9. Vatikanska *Ostpolitik*

Međunarodnu politiku „popuštanja" komunizmu, koju je uveo John F. Kennedy, nastavili su predsjednik Nixon i njegov ministar vanjskih poslova Kissinger. Cilj je bio identičan s politikom koju je u europskim okvirima razvio Willy Brandt, njemački socijaldemokratski savezni kancelar; ideja „konvergencije" između zapadnog bloka i onoga komunističkog.

Na crkvenom je području politiku sporazumijevanja s komunizmom, koja je odgovarala Brandtovoj i Kissingerovoj, slijedio msgr. Agostino Casaroli. Na tragu pregovora za sudjelovanje pravoslavnih promatrača[159] na Koncilu, msgr. Casaroli je putovao u Budimpeštu i u Prag (1963.-1973.), u Beograd (1966.-1970.), Varšavu (1967.-1974.), Moskvu (1971.) i na Kubu (1974.).

Sovjetskog ministra vanjskih poslova, Andreja Gromika, primili su u Vatikanu 1966., 1970., 1974. i 1975. god, U audijenciju su 1970. primljena trojica gerilskih vođa Angole, Gvineje i Mozambika. Pavao VI. je 1971. primio jugoslavenskog diktatora Josipa Tita, a 1973. rumunjskog diktatora Nicolaeja Ceausescua.

Na susretu s Titom, 29. ožujka 1971., papa Montini je primajući gosta izjavio da su u jugoslavenskom ustavu usidrena načela poput *„humanizacije socijalnog područja"*, *„jačanja solidarnosti i suradnje među ljudima"*, *„poštovanja ljudskog dostojanstva"* i *„općenitog razvoja čovjeka kao slobodne osobe"*[160]. Njegovo je uvjerenje bilo da između marksizma i kršćanstva postoje zajedničke vrijednosti na koje se moguće osloniti kako bi se postigao cilj međunarodnoga mira.

Godinu dana nakon svoga puta u Moskvu, novu je strategiju Svete Stolice otkrio Casaroli u govoru naslovljenom *La Santa Sede e l'Europa*, održanom u Milanu, 20. siječnja 1972. god.[161] U njemu je nadbiskup potvrdio da je za Svetu Stolicu glavna zadaća zauzimanje za čovječanstvo i za mir, također s ciljem da se izbjegne atomska katastrofa.

Jedna od najpoznatijih žrtava vatikanske *Ostpolitike* bio je kard. József Mindszenty, primas Ugarske i junak antikomunističkog otpora. Bio je zatvorenik od 1948. do 1956., nakon mađarskog ustanka, utočište je pronašao u američkom veleposlanstvu i uvijek ostao odlučan protivnik svake hipoteze o razgovorima ili suradnji s komunističkim vlastima, iz uvjerenja da bi ih to samo jačalo. Oštro je napadao vatikansku *Ostpolitik* i rekao kard. Villotu: *„Zašto postavljate biskupe u istočnim zemljama? Bilo bi bolje da tamo nema nikakvih biskupa, nego takvih kakve vam vlade dopuštaju da ih postavljate"*[162]. Kad je Pavao VI. od njega 1. studenoga 1973. zahtijevao da se odrekne naslova nadbiskupa ostrogonskog i primasa Ugarskog, kardinal je to pristojno, ali jasno odbio. Pavao VI. je

---

[158] Nav. dj.,219-220.
[159] Usp. G. BARBERINI, *L'Ostpolitik della Santa Sede*, 250 i dalje.
[160] A. CASAROLI, nav. dj., 269.
[161] Usp. „Relazioni internazionali", 12. febbraio 1973., 161-165.
[162] A. WENGER, *Le cardinal Villot*, 260.

preuzeo na sebe odgovornost i proglasio vakantnom primasku nadbiskupiju i 18. studenoga 1973. javio kard. Mindszentyju da je uklonjen s nadbiskupske katedre[163].

Zagovornici *Ostpolitike* smatrali su da bi komunizam mogao još dugo potrajati i da bi pregovori mogli pomoći da se komunizam odvoji od ateizma, te da se sam dalje razvije u politički sustav „s ljudskim licem". Vodeći su komunisti, sa svoje strane, bili svjesni predstojećeg sloma sustava pa su politiku „dijaloga" i „ispružene ruke" prihvatili iz razloga preživljavanja. Činili su malo ili nimalo ustupaka, a jamstava se nikada ne bi držali[164]. *Ostpolitik* je zapravo išla na ruku komunizmu, umjesto da mu oduzme svaki oslonac, odgađajući tako godinama njegov pad.

Vatikanska politika popuštanja imala je mnogo kritičara u cijelom svijetu, počevši od onih koji su trebali od nje imati koristi. Otac Alessio Ulisse Floridi[165] – kao „sovjetolog" petnaest je godina bio član autorskog kolegija časopisa „Civiltà Cattolica" – objavio je 1976. knjigu u kojoj analizira novu strategiju Svete Stolice prema komunističkim zemljama iz neuobičajene perspektive – sovjetskoga disidenta – pokazujući kako su istočnoeuropski kršćani, koji su trebali imati koristi od politike popuštanja, u zbilji bili njene žrtve[166]. „Apsolutna nužnost sprječavanja izbijanja nuklearnog rata – napisao je P. Floridi – nešto je što nitko ne može sporiti, ali je li ta potreba zaista tako apsolutna da dobije prioritet nad pravima Božjim ili da se rabi kao sredstvo zastrašivanja, kako bi se moglo pristupiti podjarmljivanju čitavih nacija?"[167]

Biskup i kasnije kardinal, Ján Korec ovako je nakon pada komunizma ocijenio *Ostpolitik*:

„U našoj je zemlji bilo opasno to što je na raspolaganje stavljeno ono što nam je bilo najdragocjenije, tzv. podzemna Crkva. Primio sam i sâm naredbu da prestanem tajno zaređivati svećenike. Za nas je to bila, zaista, katastrofa, kao da nas se predalo, izbacilo. (…) To je bila najveća bol moga života. Komunisti su tako u svoje ruke dobili javni pastoral Crkve. Ako je koji svećenik u svojoj župi htio imati ministrante, izgubio bi državno dopuštenje bez kojega ni jedan svećenik nije mogao obavljati svoju službu. Crkva je bila osuđena da se zatvori među bogoštovne zidove i da se kasnije ugasi. (…) Naša nada je bila podzemna Crkva koja je tiho surađivala sa svećenicima u župama i formirala mlade ljude spremne na žrtvu; profesore, inženjere, liječnike, koji su trebali postati

[163] Vijest o uklanjanju kard. Mindszentyja objavio je „L'Osservatore Romano". U „Giornale d'Italia" pisalo je 6./7. veljače 1974. da je Vatikan *„njegovu glavu dao na srebrnom pladnju njegovu Herodu, komunističkoj vladi u Budimpešti"*. Ciriški list „Die Weltwoche", 13. veljače je napisao da je Rim sâm Mindszentyja sada učinio mučenikom, kad se pobrinuo da se riješi njegove anakronistične pojave u ime nove vatikanske *Ostpolitike*. Kad je 5. veljače 1974. u javnost dospjela vijest o njegovu uklanjanju, kard. Mindszenty je objavio priopćenje u kojem je izjavio da se nikada nije odrekao niti svoje nadbiskupske službe niti svoga dostojanstva primasa ugarskog; naglasio je kako je *„odluku donijela isključivo Sveta Stolica"* (Memorie, 372).
[164] Usp. CASAROLI, 72-73.
[165] Alessio Ulisse Floridi (1920.-1986.), isusovac, 1949. zaređen za svećenika prema slavenskom bizantskom obredu, „sovjetolog" časopisa „Civiltà Cattolica" do 1965., a zatim je kao dušobrižnik djelovao među sjedinjenim katolicima, najprije u Brazilu, a zatim u SAD-u.
[166] Usp. A. U. FLORIDI, *Mosca e Vaticano*. U nastavku spominje sudjelovanje „promatrača" Moskovskog patrijarhata, o kojima se znalo da su izravno ovisni o Kremlju, na Drugom vatikanskom koncilu te je ustvrdio: *„Sigurno je da je veliki interes Kremlja bio da se spriječi svaki mogući pokušaj Koncila da službeno osudi komunizam. (…) Ruska pravoslavna crkva popustila je u svojim zadrškama prema Koncilu tek onda kada je bilo jasno da Koncil neće osuditi komunizam"* (O temi „disidentstvo" i „Ostpolitik", intervju s o. Allesiom U. Floridijem, ur. R. DE MATTEI, u: „Cristianità", 32 (1977.)). Među prvim kritikama Ostpolitike je ona njemačkog pisca REINHARDA RAFFALTA, *Wohin steuert der Vatikan? Papst zwischen Religion und Politik*, München, 1973.
[167] A. U. FLORIDI, *Mosca e il Vaticano*, 61.

svećenicima. Takvih sam zaredio oko stotinu i dvadeset. Ti su ljudi potiho radili s mladeži i obiteljima, te tajno objavljivali časopise i knjige. Ostpolitik *je zapravo prodala tu našu djelatnost u zamjenu za nejasna i nesigurna obećanja komunista"*[168].

Nakon putovanja msgr. Casarolija na Kubu, u dnevniku „Folha de S. Paulo" objavljena je kao javni proglas deklaracija pod naslovom Vatikanska politika popuštanja prema komunističkim vladama. Za TFP: ne miješati se ili oduprijeti se?[169] U njemu je, u ime TFP-a, Plinio Corrêa de Oliveira u pristojnom, ali odlučnom tonu napisao riječi koje su odražavale osjećaje mnogih katolika na cijelom svijetu:

„Vatikanska diplomacija popuštanja prema komunističkim vladama katolicima antikomunistima stvara situaciju koja ih duboko dira, ne toliko kao antikomuniste koliko kao katolike. Zapravo, u svakom trenutku mogu primijetiti nešto krajnje neugodno: ne vodi li antikomunistička djelatnost koju provode rezultatu koji protuslovi volji Namjesnika Isusa Krista? Kako si možemo zamisliti dosljednoga katolika čija djela idu u suprotnom smjeru od onih Pastira Pastira? To pitanje za sve katolike antikomuniste za posljedicu ima sljedeću alternativu: prestati s borbom ili razjasniti svoje stajalište.

Prekinuti s borbom, ne možemo. Ne možemo to zbog imperativa naše savjesti kao katolika. Zapravo, ako je dužnost svakog katolika da promiče dobro, a da se bori protiv zla, naša nam savjest nalaže da širimo tradicionalni nauk Crkve i da se borimo protiv komunističke doktrine. (…) Crkva nije, niti je bila, niti će biti zatvor savjesti. Vezu posluha prema Petrovu nasljedniku, koju nikada ne bismo htjeli raskinuti, kojega ljubimo iz dubine duše, kojemu dajemo najbolje od naše ljubavi, tu vezu ljubimo u trenutku u kojem, rastrgani od boli, zastupamo svoju poziciju. Na koljenima, pogleda puna poštovanja upravljena prema liku Njegove Svetosti Pape pape Pavla VI., izražavamo mu svoju najdublju odanost.

Tim činom djetinje ljubavi Pastiru Pastira kažemo: naša duša je Vaša, naš je život Vaš. Zapovijedajte nam što želite. Samo ne tražite od nas da prekrižimo ruke pred crvenim vukom koji napada. Tomu se protivi naša savjest"[170].

10. Poslijekoncilsko vrijeme i liturgija

a) *Novus Ordo Missae*

Don Giuseppe Dossetti vidio je u konstituciji o liturgiji interpretacijsku os koncilskog korpusa i hermeneutički kriterij za interpretaciju dokumenata[171]; a kard. Danneels[172] je promatrao liturgijsku

---

[168] JÁN KOREC, intervju za „Il Giornale", 18. srpnja 2000. Ján Chryzostom Korec SI (1924.), Slovak, 1950. zaređen za svećenika, 1951. posvećen za biskupa, od 1990. do 2005 biskup Nitre, kardinal od 1991.

[169] Manifest je izašao u danima nakon pohoda Kubi msgr. Agostina Casarolija. Tijekom puta, koji se dogodio na poziv kubanskih biskupa, između 27. ožujka i 5. travnja 1974., msgr. Casaroli je razgovarao s predstavnicima vlade i s Fidelom Castrom. Sljedeće je godine bio u Njemačkoj Demokratskoj Republici, a od 30. srpnja do 1. kolovoza 1975. kao posebni izaslanik Pavla VI. sudjelovao je na helsinškoj Konferenciji o sigurnosti, te u ime svete Stolice potpisao zaključni akt. O putu na Kubu usp. i RICCARDO CANNELLO, *Il viaggio a Cuba di Monsignor Casaroli, u: L'America Latina fra Pio XII e Paolo VI. Il cardinale Casaroli e le politiche vaticane in una Chiesa che cambia*, ur. A. MELLONI-S. SCATENA, Il Mulino, Bologna, 2006., 195-235.

[170] P. CORRÊA DE OLIVEIRA, *La politica vaticana di distensione verso i governi comunisti*, u: „Cristinità", 5 (1974.). Dokument je u cijelosti objavljen u „Catolicismo", 280 (1974.) kao i u 36 brazilskih novina te u 73 novine i časopisa jedanaest zemalja, a da nije naišao ni na kakvu primjedbu glede svoje pravovjernosti i kanonske korektnosti.

reformu, koju je započeo Koncil, a proveo Pavao VI., kao možda najdublju promjenu u životu Katoličke crkve[173].

Članak 54 konstitucije *Sacrosanctum Concilium* kombiniran s člankom 40, u odnosu na ulogu biskupskih konferencija, omogućio je potonjima uvođenje pučkog jezika u slavlje mise. Na tom je temelju u nedjelju, 7. ožujka 1965., za vrijeme Koncila, slavljena u Italiji misa s mnogim dijelovima na pučkom jeziku i oltarom prema vjernicima. Pavao VI. je celebrirao toga dana u jednoj rimskoj župnoj crkvi na talijanskom jeziku i pozvao župnike na suradnju u provođenju reforme. Recitiranje kanona glasno i na pučkom jeziku odobreno je 4. ožujka 1967. god. Istoga je mjeseca izašla i knjiga *La tunica stracciata* Tita Casinija[174] koja je sadržavala oštru kritiku tekuće liturgijske reforme. Dojam je ostavila činjenica da je kard. Bacci napisao predgovor.

Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia, osnovan 1964., dobio je od Pavla VI. zadaću revizije liturgijskih knjiga (misala, brevijara, rituala, pontifikala) i provođenja reformâ koje su se ticale djelatnoga sudjelovanja vjernika, kao što su uporaba pučkih jezika i koncelebracija[175]. Vrhunac rada *Consiliuma*, koji je vodio msgr. Bugnini, bila je izrada novog *Orda missae* koji je Pavao VI. promulgirao na konzistoriju, 28. travnja 1969. god.[176] Kad je Consilium ispunio svoju misiju zamijenila ga je 1970. novoosnovana Kongregacija za bogoštovlje. U svibnju 1970. bio je spreman novi misal. Radilo se o, kako je to primijetio isusovački povjesničar Giacomo Martina, „autentičnoj liturgijskoj revoluciji daleko većoj od one tridentske“[177].

Nije manjkalo onih koji su svu odgovornost za *Novus Ordo Missae* htjeli prebaciti na msgr. Bugninija i protumačiti njegovo uklanjanje kao odgovor pape Montinija na izdaju koje je bio žrtvom. Svjedočanstva za suprotno su neoboriva i ne iznenađuju. Pavao VI. će, prema njegovu životopiscu Yvesu Chironu, nesumnjivo ući u povijest kao papa koji je priveo kraju II. vatikanski koncil, ali i kao onaj koji je Crkvi dao novu misu[178]. Od tridesetih je godina mladi Montini, pod utjecajem oca Bevilacquae, bio sljedbenik „liturgijskoga pokreta“ u kojem je vidio crkvenu formulaciju maritainovskog humanizma[179].

---

[171] G. DOSSETTI, *Per una „Chiesa eucaristica“. Rilettura della portata dottrinale del Vaticano II. Lezioni del 1965*, ur. G. ALBERIGO-G. RUGGIERI, Il Mulino, Bologna, 2002.

[172] Godfried Danneels (1933.), zaređen za svećenika 1957., biskup Anversa 1977., kasnije Malinesa-Bruxellesa od 1979. do 2009., kardinal od 1983.

[173] Usp. G. DANNEELS, *La réforme liturgique de Paul VI et ses enjeux pour la vie de l'Eglise*, u: *Le rôle de G. B. Montini*, 4.

[174] Usp. TITO CASINI, *La tunica stracciata. Lettera di un cattolico sulla „Riforma liturgica“*, s predgovorom kard. Antonija Baccija, Sates, Rim, 1967.; Isti, *Nel fumo di Satana. Verso l'ultimo scontro*, Il carro di San Giovanni, Firenca, 1976.

[175] *Consilium* je 26. rujna 1964. dopustio fakultativnu uporabu pučkog jezika u svim obredima osim predslovlja i kanona mise.

[176] Apostolska konstitucija *Missale Romanum* pojavila se 3. travnja 1969., a sastojala se od dvaju dokumenata: *Institutio generalis missalis Romani* i novoga *Orda missae* u pravom smislu, tj. novoga misala i rubrika koje su ga pratile (usp. AAS, 61 (1969.), 217-226). *Institutio generalis de liturgia horarum*, donijela je novi oblik brevijara, 2. veljače 1971. (usp. AAS, 63/2 (1971.), 527-535.).

[177] G. MARTINA, *Storia della Chiesa*, Morcelliana, Brescia, 1995., sv. III, 359.

[178] Usp. Y. CHIRON, Paul VI, 289.

[179] Usp. VIRGINIO PONTIGGIA, *L'interesse per la liturgia in G. B. Montini: gli anni giovanili alla FUCI*, u: *Liturgia: temi e autori*, 35-82.

Kad je novi obred stupio na snagu, neki uvaženi članovi hijerarhije, kao i mnogi teolozi i laici izrazili su oštru kritiku[180]. Već su u listopadu 1969. kardinali Ottaviani i Bacci predali Pavlu VI. *Kratko kritično ispitivanje Novog reda mise*, koje je sastavila izabrana skupina teologa različitih nacionalnosti. U njihovu pismu upućenom papi tvrdi se da „Novus Ordo Missae *(…) predstavlja kako u svojoj cjelini, tako i u pojedinostima, zapanjujuće udaljavanje od katoličke teologije o svetoj misi, kako je formulirana na XXII. zasjedanju Tridentskoga koncila, koji je, definitivno određujući 'kanone' obreda, podigao nepremostivu branu protiv bilo kakvog krivovjerja koje bi moglo narušiti cjelovitost otajstva"*[181].

Msgr. Ferdinando Antonelli, tajnik nove Kongregacije za obrede, koji je pratio cijeli put liturgijskih reformâ od Pija XII. do Pavla VI., izrazio je 23. srpnja 1968. msgr. Benelliju, supstitutu Državnog tajništva, *„svoje brige o liturgijskoj reformi koja postaje sve kaotičnija i nenormalnija"*[182]. I s progresističke se strane priznavalo da je Novus Ordo izrazio novu teologiju „naroda Božjeg" na putu u povijesti; jednu imanentističku ekleziološku viziju koja je za temelj imala sveopće svećeništvo vjernika što je, prema Alberigu, velika razlika prema enciklikama *Mediator Dei* i *Mystici Corporis* pape Pija XII.[183]

Od toga su vremena učestali apeli vjernika različitih nacionalnosti koji su tražili ponovno uvođenje ili barem *„jednake uvjete"* za tradicionalnu misu[184]. Među ostalima, treba spomenuti *„Memorandum"* u kojem je 1971., više od stotinu uvaženih osoba iz cijeloga svijeta, željelo ukazati Svetoj Stolici *„na strašnu odgovornost koja bi se mogla dogoditi u povijesti ljudskog duha ukoliko odbije dopustiti da tradicionalna misa preživi, makar živjela uz ostale liturgijske oblike."*[185]

---

[180] Među mnogobrojnim kritičkim studijama o „novoj misi" i o liturgijskoj reformi, koje su velikim dijelom sastavili učeni laici, izdvajamo: A. X VIDIGAL DA SILVEIRA, *La nouvelle Messe de Paul VI qu'en penser?*; J. VAQUIÉ, *La Révolution liturgique*, Diffusion de la Pensée Française, Chiré-en-Montreuil, 1971.; L. SALLERON, *La Nouvelle Messe*, Nouvelles Editions Latines, Pariz, 1976. (1971.); WOLFGANG WALDSTEIN, *Hirtensorge und Liturgiereform*, Lumen Gentium, Schaan (Fl) 1977.; KLAUS GAMBER, *Die Reform der Römischen Liturgie*, F. Pustet, Regensburg, 1979. (francusko izdanje ovoga djela: *La réforme liturgique en question*, Editions Sainte-Madeleine, Le Barroux, 1992., sadrži predgovore kardinalâ Silvija Oddija, Josepha Ratzingera i Alfonsa M. Sticklera); M. DAVIES, *Pope Paul's New Mass*, The Angelus Press, Dickinson (Texas), 1980.; *Die heilige Liturgie*, ur. FRANZ BREID, Ennsthaler, Steyr, 1997.; *Autour de la Question Liturgique avec le cardinal Ratzinger*, Association Petrus a Stella, Fontgombault, 2001., tal. prijevod, *La questione liturgica. Atti delle „Giornate liturgiche di Fontgombault", 22-24 luglio 2001*, Nova Millennium, Rim, 2010.; R. DE MATTEI, *La liturgia della Chiesa nell'epoca della secolarizzazione*, Solfanelli, Chieti, 2009.; MARTIN MOSEBACH, *Eresia dell'informe: la liturgia romana e il suo nemico*, tal. prijevod, Cantagalli, Siena, 2009.

[181] Studiju koju promiče Una Voce- Italia ponovo je objavila ista udruga s *Nuovo esame critico del Novus Ordo Missae* (*Il Novus Ordo Missae: due esami critici*, u: „Una Voce", dodatak br. 48-49 (1979.)).

[182] F. ANTONELLI, *Note sulla riforma liturgica*, u: N. GIAMPIETRO, *Il card. Ferdinando Antonelli*, 257.

[183] Usp. G. ALBERIGO, *Il popolo di Dio nell'esperienza di fede*, u: „Concilium", 20 (1984.), 940-958.; Isti, *La riforma conciliare nel cammino storico del movimento liturgico e nella vita della Chiesa*, u: *Transizione epocale*, 505-525.

[184] Održana su tri međunarodna hodočašća katolika u Rim da potvrde svoju vjernost tradicionalnoj misi i katekizmu sv. Pija X. (usp. GUGLIELMO ROSPIGLIOSI, *La manifestazione dei cattolici tradizionalisti riconfermano la fedeltà al messale e al catechismo*, u: „Il Tempo", 19. lipnja 1970.). Zbirka apela do 1980. u: *…Et pulsanti aperietur (Lc 11, 10)*, Una Voce, Clarens, 1980.

[185] Među potpisnicima su bili: Romano Amerio, Jorge Luis Borges, Marcel Brion, Agatha Christie, Henri de Montherlant, Augusto Del Noce, Robert Graves, Graham Greene, Julien Green, Yehudi Menuhin, Malcolm Muggeridge, Marius Schneider, Bernard Wall. Usp. tekst i popis potpisnika u: „Una Voce" 7 (1971.), 1-10.

b) Sekularizacija liturgije

Problemu novog obreda ubrzo se pridružio problem nove liturgijske prakse. Novinar Dino Pieraccioni pisao je u kolovozu 1976.:

„Kada se nazoči misi koja se slavi pred oltarom na nekoj vrsti improviziranog stola (…), kada se na nekim misama vidi neka vrsta „ujedinjenog" prikazanja, gdje se kruh i vino prikazuju u jednoj jedinoj formuli; kada se čuju molitve vjernika za Crkvu, koje pojedini sudionici improviziraju (…); kada se za vrijeme znaka mira vidi celebranta kako napušta oltar i luta među susjede ili vjernike prolazeći među klupama; kada za vrijeme pričesti vjernici sami uzimaju posvećeni kruh (…); kada se umjesto tradicionalnih pjesama (talijanskih ili latinskih, svejedno) koje je znao sav puk i pjevao napamet, čuju izvjesni komadi i neugodne pjesme koje ne nemaju ništa, nećemo reći religioznoga, nego nisu niti glazbene – je li to zaista provedba liturgijske reforme i nasljedovanje volje Koncila?"[186]

Novus Ordo Pavla VI. teoretski je utvrdio kompleks norma i molitava koje su uređivale celebraciju svete misne žrtve u zamjenu za antički rimski obred. Zapravo, liturgijska je praksa otkrila jedan novi, promjenjivi obred. Doista, tijekom reforme je progresivno uvedena serija novina i varijanata od kojih mnoge nije predvidio niti Koncil niti konstitucija *Missale Romanum* Pavla VI.[187]

Quid novum se ne sastoji samo u zamjeni latinskoga kultnog jezika pučkim jezicima, nego i u konceptu oltara kao „stola", kako bi se naglasio gozbeni, umjesto žrtvenoga karaktera; u *celebratio versus populum* koja je zamijenila celebraciju *versus Deum*, i time u prekidu celebracije prema Istoku, tj. prema Kristu kojega simbolizira izlazeće sunce; u nedostatku šutnje i sabranosti za vrijeme ceremonije i u njenoj teatralizaciji nerijetko popraćenoj nesakralnim pjesmama, i sa svećenikom često svedenim na „predsjedatelja zajednice"; u hipertrofiji liturgije riječi naprama liturgiji euharistije; u „znaku" mira, koji je nadomjestio poklecanja svećenika i vjernika, kao simbolu prelaska od vertikalne dimenzije prema horizontalnoj dimenziji liturgijske akcije; u pričesti vjernika stojeći, a kasnije i u pričesti na ruku; u pristupu žena k oltaru; u celebraciji kao tendenciji „kolektivizacije" obreda; i prvenstveno u promjeni i zamjeni molitava prikazanja i kanona. Osobito uklanjanje riječi *mysterium fidei* iz euharistijske formule može se smatrati, kako je ustvrdio kard. Alfons Maria Stickler[188], simbolom demitologizacije i time humaniziranja središnje jezgre svete mise[189].

Misao vodilja tih inovacija se može izraziti u sljedećoj tezi – ako želimo Kristovu vjeru učiniti dostupnom ljudima današnjice, moramo je živjeti i predstaviti u okviru današnjega mišljenja i mentaliteta. Tradicionalna bi liturgija zbog svoje nesposobnosti da se prilagodi suvremenom čovjeku ljude udaljila od Boga i bila bi kriva za izočnost Božju u našem društvu. Litugijska je reforma provela prilagodbu obreda ne dirajući bit sakramenta, kako bi kršćanskoj zajednici omogućila „sudjelovanje u svetomu" što se nije moglo postići modulima tradicionalne liturgije.

---

[186] DINO PIERACCIONI, *Il Concilio, la tradizione, le fughe in avanti*, u: „Il Resto del Carlino", 18. kolovoza 1976.
[187] R. DE MATTEI, *La liturgia della Chiesa nell'epoca della secolarizzazione*, 30-31.
[188] Alfons Maria Stickler (1910.-2007.), Austrijanac, zaređen za svećenika 1937., profesor kanonskog prava na Papinskom salezijanskom sveučilištu na kojem je od 1958. do 1966. bio rektorom. Prefekt Vatikanske apostolske knjižnice (1981.), proknjižničar Svete Rimske Crkve i naslovni nadbiskup Bolsene, kardinal od 1985.
[189] Usp. A. M. STICKLER (1910.-2007.), *Erinnerungen und Erfahrungen eines Konzilsperitus der Liturgiekommission*, u: *Die heilige Liturgie*, 176. Kardinal Stickler podsjeća da *Sacramentarium Gelasianum*, tj. najstariji misal Rimske crkve, u originalnom tekstu (Codice Vaticano, Reg. lat. 316, list 181v) jasno sadrži *„mysterium fidei"* (nav. dj., 174).

Dominantna ideja liturgijske reforme bila je *„djelatno sudjelovanje"* vjernika. Kako naglašava Gilles Routhier, ona je *„prije nego što je, takorekuć, prodrla u cjelinu koncilskih dokumenata, preko liturgijske konstitucije našla put do II. vatikanskog koncila"*[190]. Prema načelu „djelatnog sudjelovanja", cijela je zajednica postala subjekt i nositelj liturgijske akcije, u perspektivi radikalne sekularizacije liturgije[191]. *„Prividno tako umjerena riječ o djelatnom, punom i svjesnom sudjelovanju, otkrila je neočekivanu pozadinu"*[192], primijetio je o. Angelus Häußling, naglašavajući odnos između te *paticipatio actuosa* liturgijske reforme i onoga što je Rahnerova škola nazvala *„antropološkim zaokretom"* (*Anthropologische Wende*) u teologiji.

Onaj koji djeluje nije toliko svećenik *in persona Christi*, tj. Bog sam, nego zajednica vjernika *in persona hominis* da predstavi potrebe modernoga svijeta, koje je jedan Rahnerov učenik definirao kao *„sveto i posvećeno u svojoj profanosti, tj. sveto u anonimnom obliku"*[193]. Rezultat liturgijske reforme *„u njenoj cjelokupnoj realizaciji nije bio reanimacija, nego devastacija"*[194], napisao je kard. Ratzinger, prema kojemu *„crkvena kriza u kojoj se danas nalazimo u velikoj mjeri počiva na kolapsu liturgije"*[195].

U apostolskom pismu *Ecclesia Dei*[196], 2. srpnja 1988., Ivan Pavao II. je zatražio od biskupa i svih koji u Crkvi obavljaju pastoralnu službu da *„jamče poštivanje opravdanih težnja"* svih katoličkih vjernika *„koji se osjećaju privrženima nekim ranijim liturgijskim i stegovnim oblicima latinske tradicije"*. Nekoć kardinal Ratzinger postao je papa Benedikt XVI. i 2007. objavio motuproprij *Summorum Pontificum*[197] s ciljem da zadovolji *„opravdane težnje"* vjernika starog tradicionalnog obreda i da se postigne *„unutarnje pomirenje u Crkvi"*[198], vrativši tako puno građanstvo starom rimskom obredu koji pravno nikada nije bio ukinut, ali je u stvarnosti bio preko četrdeset godina praktički *„zabranjen"*[199].

11. Jubilej 1975.

Bulom *Apostolorum limina*[200], 1974. Pavao VI. je najavio dvadeset i petu jubilejsku godinu Crkve, prema tradicionalnom ritmu koji je ustalio Pavao II. Na obredu otvaranja Svetih vrata, u Božićnoj noći

---

[190] G. ROUTHIER, *Il Concilio Vaticano* II, 101.
[191] Usp. MICHAEL KUNZLER, *La liturgia all'inizio del terzo millenio*, u: *Il Concilio Vaticano II. Recezione e attualità alla luce del Giubileo*, ur. R. FISICHELLA, San Paolo, Cinisello Balsamo, 2000., 217-231.
[192] ANGELUS A. HÄUßLING OSB, *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*, u: „Archiv für Liturgiewissenschaft", 31 (1989.), 1-32, 29.
[193] LUIS MALDONADO, *Secolarizzazione della liturgia*, tal. prijevod, Edizioni Paoline, Rim, 1972., 473.
[194] J RATZINGER, *Klaus Gamber, L'intrépidité d'un vrai témoin*, predgovor knjizi msgr. K. GAMBERA, *La réforme liturgique*, 6. Usp. i Isti, *Introduzione allo spirito della liturgia*, tal. prijevod, San Paolo, Cinisello Balsamo, 2001.
[195] J. RATZINGER, *La mia vita: ricordi*, 110-113.
[196] Usp. GIOVANNI PAOLO II, Lettera Apostolica *Ecclesia Dei*, 2. srpnja 1988., u: AAS, 80 (1988.), 1498.
[197] Usp. BENEDETTO XVI, Lettera Apostolica Motu Proprio Data sull'uso della liturgia romana anteriore alla riforma effettuata nel 1970, *Summorum Pontificum* del 7 luglio 2007, u: AAS, 99 (2007.), 777-781., popraćeno pismom *Ad omnes catholicae Ecclesiae episcopus ritus romanis*, nav. dj., 795-799.
[198] Isti, 28.
[199] Jean Madiran opisao je povijest te zabrane u Francuskoj od studenog 1969. kad je kard. Marty (1904.-1994.), predsjednik biskupske konferencije, propisao da je od 1. siječnja 1970. obvezan novi *Ordo Missae* i samo na francuskom jeziku (usp. J. MADIRAN, *Histoire de la messe interdite*, Via Romana, Versailles, 2007. i 2008., dva sveska).
[200] PAOLO VI, Bolla *Apostolorum Limina*, 23. svibnja 1974., u: AAS, 66 (1974.), 289-307.

1974., nazočili su i neki budisti koje je pozvalo Tajništvo za nekršćane. O desetoj godišnjici ukidanja izopćenja između Rimske crkve i Carigradske crkve, 14. prosinca 1975., papa se neočekivano u Sv. Petru sagnuo i poljubio nogu metropolita Melita iz Kalcedona, vođe „pravoslavne" delegacije.

Od trijumfalne Svete godine Pija XII. prošlo je dvadeset i pet godina, a činilo se da je Crkva rastrgana dubokom krizom[201]. Kolaps dogmatskih sigurnosti, relativizam novog permisivnog morala, anarhija na stegovnom području, otpad od svećeništva i udaljenje milijuna vjernika od religiozne prakse, odstranjivanje iz crkava oltara, pričesnih klupa, raspela, svetačkih kipova, crkvenog namještaja; sve to je davalo sliku prave devastacije[202].

„Proljeće vjere", koje je trebalo uslijediti nakon II. vatikanskog koncila, pokazalo se prije kao oštra zima, o čemu prije svega svjedoči kolaps zvanja i napuštanje redovničkog života[203].

Od 1939. do 1963. Sveti uficij je odobrio ukupno 563 dispenze od svećeničkog celibata. Njihov je broj rastao u godinama nakon Koncila, da bi u razdoblju od 1963. do 1970. dosegao brojku 3.335 dispenzi[204]. *„Prvi put u povijesti* – pisao je 1977. otac Giacomo Martina – *svećeništvo su u svega nekoliko godina, uza sve potrebne dispenze, napustile tisuće svećenika"*[205].

Što se tiče ukupnih i postotnih gubitaka glavnih redovničkih ustanova, ukupna bilanca četrdeset godina nakon Koncila ispada još dramatičnija. Ako je 1965. u velikim muškim ustanovama broj redovnika iznosio 329.799, godine 2005. preostalo je njih 214.913, tj. u četrdeset su se godina smanjili za trećinu[206].

Godine 1976., o tisuću i šestotoj obljetnici smrti neslomljivog biskupa aleksandrijskog, sv. Atanazija, msgr. Rudolf Graber[207], biskup regensburški, podsjetio je na arijansku krizu u IV. st.

„Zašto se čini tako malo da se učvrste stupovi Crkve, da se izbjegne pad? Tko suočen s tim jednoznačnim događajima još misli da se u tim procesima radi o rubnim pojavama ili prijelaznim poteškoćama koje će se same nakon nekog vremena smanjiti, tomu nema pomoći. (…) No, tim je veća odgovornost vodećih ljudi u Crkvi ako se ne bave tim problemima i misle sve popraviti kakvom

---

[201] Bibliografija o toj temi je opsežna. Osim *Razgovora o vjeri* V. MESSORIJA s kard. J. RATZINGEROM i *Iota unum* R. AMERIJA, također: DIETRICH VON HILDEBRAND, *Il cavallo di Troia nella Città di Dio*, tal. prijevod, Volpe, Rim, 1971.; Isti, *Der verwüstete Weinberg*, J. Habbel, Regensburg, 1973.; C. FABRO CPS, *L'avventura della teologia progressista*; BERNARD MONSEGÚ CP, *Posconcilio*, Studium, Madrid, 1975.-1977., 3 sveska; WIEGAND SIEBEL, *Katholisch oder konziliar – Die Krise der Kirche heute*, A. Langen-G. Müller, München-Beč, 1978.; G. SIRI, *Getsemani*; GEORG MAY, *Der Glauben in der nachkonziliaren Kirche*, Mediatrix Verlag, Beč, 1983.; A. SINKE GUIMARÃES, *In the murky waters of Vatican II*.

[202] SAD su zemlja koja o toj devastaciji ima pouzdane statistike na koje se možemo osloniti. Usp. žalosni prikaz ROGERA FINKEA i RODNEYA STARKA u: *The Churching of America, 1776-1990. Winners and Losers in Our religious Economy*, Rutgers University Press, New Brunswick (New Jersey), 1992.

[203] Usp. FRANCISCO JOSÉ FERNÁNDEZ DE LA CIGOÑA, *El invierno postconciliar*, u: „Verbo", 393-394 (2001.), 329-358. Donosi zapanjujuće podatke o padu nekoć cvatućeg redovničkog života u Španjolskoj.

[204] Usp. G. MARTINA, *Storia della Chiesa*, 376-377.

[205] G. MARTINA, *La Chiesa in Italia negli ultimi trent'anni*, predgovor Clementa Rive, Studium, Rim, 1977., 142.

[206] Usp. studiju klaretinca ANGELLA PARDILLE, *I religiosi ieri, oggi e domani*, Editrice Rogate, Rim, 2007. Sličnu sliku isti autor daje o redovnicama u: *Le religiose ieri, oggi e domani*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2008.

[207] Rudolf Graber (1903.-1992.), Nijemac, 1926. zaređen za svećenika, biskup regensburški od 1962. do 1981.

zakrpom. Ne, radi se o cjelini, o Crkvi, radi se jednoj vrsti kopernikanske revolucije koja je buknula u grudima Crkve, o gigantskoj revoluciji u Crkvi"[208].

Američki biskup, msgr. Robert Dwyer[209] napisao je 30. srpnja 1975. pismo papi Pavlu VI. u kojem je iznio zaprepašćujući opis pada katoličanstva u SAD-u, posebno u pogledu na devastaciju u području liturgije[210]. *„Nijedan neprijatelj* – zaključuje prelat – *nije donio ovu devastaciju, nego upravo sinovi obitelji"*[211]. Dvije godine kasnije, nadbiskup Arrigo Pintonello[212] u otvorenom pismu talijanskom biskupima predočio je sličnu sliku anarhije u Crkvi: *„pravi bič Božji, veći i destruktivniji od Atilina, s posljedicama zbog kojih odgovorni za život i vođenje Crkve ne bi trebali moći ni zaspati, a oni neobjašnjivo šute"*[213].

U međuvremenu je u Francuskoj *abbé* Louis Coache[214] govorio o „apostaziji", dok je *abbé* Georges de Nantes, 7. svibnja 1973. došao u Rim da Papi preda fascikl o dramatičnoj situaciji u Crkvi i odgovornosti crkvenog vrha. Gesta je različito vrjednovana, ali je naišla na širok odjek[215].

Također je u Italiji od 1975. počela izlaziti „antimodernistička" publikacija „Sì sì, no no", koju je izdavao svećenik Francesco Putti. Nesmiljeno je dokumentirala crkvenu odgovornost za koncilsko skretanje[216]. Otpor protiv progresizma počeo se širiti čitavom Europom.

12. „Slučaj Lefebvre"

Deset godina nakon svršetka Koncila buknuo je tzv. „slučaj Lefebvre", prema imenu francuskog nadbiskupa koji je od 1974. ušao u otvoreno neslaganje sa Svetom Stolicom o temi nove mise i koncilskih reforma[217].

---

[208] R. GRABER, *Sant'Atanasio e la Chiesa del nostro tempo*, tal. prijevod, Civiltà, Brescia, 1974., 28, 79.
[209] Robert Joseph Dwyer (1908.-1976.), Amerikanac, 1932. zaređen za svećenika, od 1952. biskup Rena u Nevadi, a od 1966. do 1974. nadbiskup Portlanda u Oregonu.
[210] Tekst pisma naslovljenog *Una cattedrale devastata*, u: „Sì sì, no no", 3 (1978.) 2.
[211] R. J. DWYER, *Una cattedrale devastata*, 3.
[212] Arrigo Pintonello (1908.-2001.), zaređen za svećenika 1932., biskup Theodosiopolisa u Arcadiji od 1953. Vojni ordinarij u Italiji od 1953. do 1966., nadbiskup Terracine-Latine, Priverna i Sezzea od 1967. do 1971. Msgr. Pintonello je 1975. utemeljio časopis „Seminari e teologia" koji po svom programu htio *„obuhvatit odjek boli, mogli bismo reći pravoga straha tolikih svećenika i laika koji se brinu za sudbinu na koju su osuđena sjemeništa i redovnički studentati"* („Seminari", 1 (1975.), 1). Među najaktivnijim suradnicima bio je don Ennio Innocenti (1932.); od 1957. svećenik rimskog klera, pisac i novinar. O njemu usp. *Don Ennio Innocenti. La figura, l'opera, la milizia*, biblioteca Edizioni, Rim, 2004.
[213] A. PINTONELLO, *Lettera agli Ecc.mi vescovi*, u: „Seminari e Teologia", 3 (1977.), 1-4, 4.
[214] Louis Coache (1920.-1994.), Francuz, 1943. zaređen za svećenika, župnik Montjavoulta (Oise), 1968. utemeljio bilten „Le combat de la foi" za obranu vjere protiv novih krivovjerja. Centar u Flavignyju, koji je vodio od 1971., prešao je u vlasništvo Svećeničkog bratstva sv. Pija X., msgr. Lefebvrea. Usp. LOUIS COACHE, *Vers l'apostasie générale*, La Table Ronde, Pariz, 1969.; Isti, *Les batailles du combat de la foi*, Editions de Chiré, Chiré-en-Montreuil, 1993.
[215] G. DE NANTES, *Liber Accusationis*, tal. prijevod, Arti Grafiche Pedanesi, Rim, 1973.; usp. DOMENICO CELADA, *De Nantes e il Vaticano*, u: „Il tempo", 7. svibnja 1973.
[216] O don Francescu Mariji Puttiju (1909.-1984.) usp. F. SPADAFORA, *Araldo della fede cattolica*, nacrt rukopisa, Arti Grafiche G. A. D. I., Rim, 1993.Treba spomenuti i djelo svećenika don Luigija Ville, utemeljitelja časopisa „Chiesa viva" u kojem je dokumentirao zaprepašćujuću povezanost crkvenih ljudi s masonerijom.
[217] Usp. navedena djela C. SICCARDDIJA i B. TISSIERA DE MALLERAISA te L. PERINA, *L'affaire Lefebvre*.

Msgr. Charrière[218], fribourški biskup, 6. lipnja 1969. ovlastio je msgr. Lefebvrea da u njegovu biskupskom sjedištu otvori međunarodni konvikt Sv. Pija X. Zbog rastućeg broja zainteresiranih, francuski je biskup kupio drugu kuću u Écônu, u Valaisu, koja je postala obrazovnim središtem Međunarodnog svećeničkog bratstva Sv. Pija X., kanonski uspostavljenog 1. studenog 1970. u Biskupiji Lausanne-Genf-Fribourg. Sedam godina nakon svršetka Koncila, u studenom 1972., nadbiskup Lefebvre je u govoru u Rennesu prvi put izrekao vrlo negativan sud o II. vatikanskom koncilu[219]. Sveta Stolica zabranila mu je da zaređuje svoje sjemeništarce, usprkos tomu nadbiskup je pred mnoštvom vjernika iz svih dijelova svijeta, 29. lipnja 1976. trinaestorici svojih sjemeništaraca podijelio red podđakonata, a drugoj trinaestorici svećenički red. Time si je navukao suspenziju *a divinis*. Susret s Pavlom VI., 11. rujna 1976. nije donio rješenje problema.

Kneginja Elvina Pallavicini[220] pozvala je 1977. msgr. Lefebvrea, u svoju povijesnu rimsku palaču, da iznese razloge za svoje stavove. Predavanje je pobudilo neočekivanu znatiželju i privuklo pozornost na postojanje rimskog patricijata i plemstva, još uvijek živog i borbenog, čiji je pojam bila kneginja Pallavicini[221]. Zahvaljujući njenoj jakoj osobnosti i neovisnosti, pritisak na nju da otkaže[222] predavanje nije polučio uspjeh. Uz četiri stotine pozvanih gostiju u Prijestolnoj dvorani na Kvirinalu, okupilo ih se još isto toliko pred dvoranom.

Msgr. Lefebvre je na pomirljiv način u svom govoru radije postavio pitanja, negoli dao odgovore:

„Katoličku crkvu moguće je pojmiti samo kao kontinuitet, kao tradiciju, kao nasljednicu svoje prošlosti. Neshvatljiva je Crkva koja prekida sa svojom prošlošću, sa svojom tradicijom, i upravo zbog te nemogućnosti, da si predočim sličnu stvar, nalazim se u jednoj čudnoj situaciji; biskupa suspendiranog jer je u Švicarskoj utemeljio sjemenište – zakonito, kanonski. Sjemenište koje okuplja mnogo zvanja. Osam godina nakon osnutka već imamo brojne kuće u SAD-u, Kanadi, Engleskoj, Francuskoj, Švicarskoj, Njemačkoj, a i ovdje u Italiji, u Albanu. Kako je moguće da dok nastavljam činiti isto što sam činio pedeset godina moga života uz čestitke i ohrabrenja papa, osobito pape Pija XII. koji me počastio svojim prijateljstvom, da se sada nalazim u takvom stanju da me se smatra neprijateljem Crkve? Kako je to moguće, kako se to može shvatiti? Imao sam priliku reći to Papi, 11. rujna na zadnjoj audijenciji. Rekao sam mu: 'Ne mogu razumjeti što je razlog tomu da sam; nakon što sam cijeli svoj život obrazovao sjemeništarce kako ih sada obrazujem, prije Koncila imao sve počasti, osim kardinalske, a da sam sada, nakon Koncila, premda činim isto, suspendiran a divinis, skoro pa

---

[218] François Charrière (1893.-1976.), Švicarac, 1917. zaređen za svećenika, od 1945. do 1970. biskup Lausanne, Genfa i Fribourga, zatim biskup u miru.

[219] Usp. M. LEFEBVRE, *Un évêque parle. Ecrits et allocutions*, Dominique Martin Morin, Jarzé, 1979., sv. I, 171-203. (tal. prijevod, *Un vescovo parla*, Rusconi, Milano, 1975., 173-202). Msgr. Lefebvre je svoje kritike iznio susljedno u svojim djelima *J'accuse le Concile*, Editions Saint-Gabriel, Martigny, 1976. (tal. prijevod, cit.); *Lettre ouverte aux catholiques perplexes*, Albin Michel, Pariz, 1985.; *Ils l'ont découronné*, Editions Fideliter, Escurolles, 1987.

[220] Kneginja Elvina Pallavicini (1914.-2004.), nositeljica brončane medalje za hrabrost zbog svoga zauzimanja u korist monarhističnih partizana u vrijeme njemačke okupacije Rima, učinila je svoju rimsku palaču na Kvirinalu značajnim stjecištem crkvenog, političkog i plemenitaškog svijeta glavnog grada.

[221] Usp. BENNY LAI, *Il Vaticano e il patriziato*, u: „La Nazione" (7. lipnja 1977.) i istraživanje EMILIJE GRANZOTTO, *Tutti i nobili di Roma*, u: „Panorama" (14. lipnja 1977.).

[222] U napetim danima koji su prethodili susretu, među ostalima, intervenirali su vojvoda Carlo Colonna sa strane kralja Humberta II., msgr. Andrea Cordero di Montezemolo, veliki meštar Malteškog reda Angelo de Mojana i rimski kardinal vikar Ugo Poletti.

smatran raskolnikom, gotovo izopćen kao neprijatelj Crkve. Ne vjerujem da je nešto slično moguće i shvatljivo. Nešto se u Crkvi promijenilo, nešto su promijenili crkveni ljudi u povijesti Crkve“[223].

Msgr.Lefebvre predstavljen je kao „glava“ tradicionalista. Zapravo, on je bio samo najvidljiviji i medijski najistaknutiji izraz jedne pojavnosti koja daleko nadilazi njegovu osobu, te svoje korijene i prve uzroke ima u problemima proizašlima iz Koncila i njegove provedbe. Otpor protiv provedbe kocilskih reforma proizašao je od nižega klera i vjernika, kao što se dogodilo za vrijeme Francuske revolucije kada su župnici i seljaci pokrenuli otpor u Vendeji, i antirevolucionarne ustanke u Europi. Francuski je nadbiskup bio najpoznatiji, ali ne i jedini predstavnik jednog širokog i razgrantog pokreta otpora koji je katkada, nažalost, završio raskolom ili gubitkom vjere.

13. „Talijanski put“ prema komunizmu

U Italiji je poslijekoncilsko vrijeme više našlo izraz u političkoj akciji, negoli u teološkoj refleksiji. To je proizlazilo iz uloge koju je na poluotoku Crkva uvijek imala i iz posebnoga političkog senzibiliteta koji je Pavao VI. posjedovao od mladosti. U godinama nakon Koncila se kao *„religiozni izbor“* predstavljalo nešto što je bilo *„politički izbor“* crkvenih autoriteta, i što je svoje središte imalo prije svega u stranci katolika na vlasti.

Modernistički pokret početkom stoljeća našao je na osobit način svoj izraz u Romolu Murriju[224], utemeljitelju Democrazije Cristiane; na njega je obratio pozornost komunistički vođa Antonio Gramsci jer je u njemu otkrio revolucionarni potencijal[225]. Modernistički časopis „Nova et Vetera“ zastupao je mišljenje kako je zadaća kršćanstva da marksizmu dâ dušu[226]. Giulio Girardi, jedan od urednika konstitucije *Gaudium et spes*, autor djela izašlog 1966., *Marksizam i kršćanstvo*[227], i utemeljitelj Kršćana za socijalizam, predložio je za vrijeme nakon Koncila sintezu tih dviju filozofija.

Na oprezniji način, ali ipak vođena istim uvjerenjem da marksizam predstavlja budućnost, iste 1966. je i „Civiltà Cattolica“ pozvala *„s jasnoćom i razboritošću“* na *„ulazak u rizik koji sa sobom nosi svaki dijalog između katolika i komunista, u nadi ako ne u sigurnosti, da će sjeme bačeno u misli i srca jednoga dana donijeti svoje plodove“*[228].

Od rujna 1972. Pavao VI. je u vrhu Talijanske biskupske konferencije imao čovjeka od povjerenja u osobi tajnika, nadbiskupa Enrica Bartolettija. Bartoletti je učinio *„bitan prinos u promjeni strane*

---

[223] M. LEFEBVRE, *La Chiesa dopo il Concilio*, Fraternità San Pio X, Rim, 1977., 4. Iste se godine msgr. Lefebvre izrazio radikalnije u: *Le coup de maître de Satan. Ecône face à la persécution*, Editions Saint-Gabriel, Martigny, 1977.

[224] Romolo Murri (1870.-1944.), utemeljitelj Democrazije Cristiane, izopćio ga je 1909. sv. Pio X. Poput mnogih modernista pristajao je uz fašizam, ali se kratko prije svoje smrti vratio u krilo Crkve. O njemu usp. glas M. GUASCA, u: DSMCI II, 414-442, s bibliografijom; Isti, *Romolo Murri e il modernismo*, Cinque Lune, Rim, 1968.

[225] *„Demokratski katolicizam je ostvario ono što nisu mogli komunisti; on ujedinjuje, uređuje, oživljuje i ubija se (…) Pučki demokrati stoje uz socijaliste kao Kerensky uz Lenjina“* (A. GRAMSCI, *I popolari*, u: „L'Ordine Nuovo“, 24, 1. studenog 1919., kasnije u *Ordine Nuovo* 1919.-1920., Einaudi, Torino, 1954., 286).

[226] Usp. DANIELA SARESELLA, *Modernismo*, Editrice Bibliografica, Milano, 1995., 80.

[227] G. GIRARDI, *Marxismo e Cristianesimo*, Cittadella, Assisi, 1966.

[228] GIUSEPPE DE ROSA SI, *Cattolici e communisti oggi in Italia*, u: „Civiltà Cattolica“ 2782 (1966.), 305-314, 312. Usp. opsežnu studiju: Isti, *Chiesa e comunismo in Italia*, Coines, Rim, 1970.

talijanske Crkve nakon Koncila“[229], napisao je njegov bliski suradnik, Bartolomeo Sorge. Sjeća se kako je svaki put kad ga je išao posjetiti, *„susreo neke od najpoznatijih katoličkih prosvjednika koji su izlazili od njega!“*[230] Za vrijeme dok je Bartoletti bio tajnikom, katolici su izgubili referendum o razvodu (oko čega se tajnik CEI-a nije htio angažirati), podupirao se rast i jačanje PCI-a [Talijanska komunistička partija], tradicionalna katolička udruženja su se raspuštala. Talijanska katolička akcija je sa 3.600.000 upisanih članova 1963., spala na 1.600.000 članova 1969. god. Pod novim generalnim predsjednikom udurženja, Vittoriom Bacheletom[231], prema o. Martini, dogodila se *„prava demobilizacija kompleksnog središnjeg aparata koji je uspostavio Gedda“*[232]. Deset godina kasnije broj učlanjenih je iznosio 800.000[233], dok se broj katoličkih disidenata umnožio[234].

Relativistički mentalitet osuđen 1960. u Pismu talijanskog episkopata o laicizmu[235], nakon Koncila je progresivno prodirao u talijansko društvo. Razvod je uveden 1. prosinca 1970. i potvrđen referendumom 12. svibnja 1974. god. Razvod je slijedilo novo obiteljsko pravo koje je preuzelo zahtjeve libertarnog i egalitarnog feminizma u pravni poredak. Komentirajući rezultate referenduma od 12. svibnja, o. Giacomo Martina je svojim studentima na Gregorijani rekao bez oklijevanja da se radi o *„jednom od zadnjih čina (ne posljednjem!)“* jednog *„nepovratnog procesa“* sekularizacije koji je u tijeku od Francuske revolucije[236]. Isusovački povjesničar bio je poput mnogih zagovornika katoličkog svijeta uvjeren da povijest slijedi svoj nezaustavljivi tijek, kojem treba pomoći *„jer predstavlja prijelaz od uglavnom sociologijske prema osobnoj vjeri“*. To je bio „odrasli katolicizam“ koji je zahtijevao da se u svjetlu Koncila iznova pročitaju imanentni zahtjevi modernizma.

U toj klimi relativizma i laicizma tajnik PCI-a, Enrico Berlinguer, predložio je „povijesni kompromis“ između katolika i komunista. Između 1974. i 1976. bile su godine najvećeg izbornog uspjeha PCI-a[237].Nakon političkih izbora 1976. počeo je niz vlada „nacionalne solidarnosti“ pod vodstvom Giulija Andreottija i s odlučujućom potporom PCI-a Enrica Berlinguera[238]. Glavni cilj bio je ulazak komunista u demokršćansku vladu. Tako bi Italija bila prva zemlja u svijetu, nakon pada čileanskog eksperimenta, u kojoj bi komunizam na demokratski način osvojio vlast. Čovjek izabran da provede tu delikatnu operaciju bio je predsjednik DC-a, Aldo Moro koji je u zadnjem političkom

---

229 B. SORGE SI, *La traversata. La Chiesa dal Concilio Vaticano II ad oggi*, Mondadori, Milano, 2010., 126, i općenitije, 126-133.
230 Nav. dj., 130.
231 Vittorio Bachelet (1926.-1980.), profesor javnog ekonomskog prava na Rimskom sveučilištu, od 1964. do 1973. predsjednik Katoličke akcije. Dok je 12. veljače 1980. razgovarao sa svojom asistenticom Rosy Bindi, ubijen je po zapovijedi Crvenih brigada u atriju Fakulteta političkih znanosti.
232 G. MARTINA, *La Chiesa in Italia*, 149.
233 Usp. A. TORNIELLI, *Paolo VI*, 529.
234 U knjizi D. SARESELLA, *Dal Concilio alla contestazione. Riviste cattoliche negli anni del cambiamento (1958.-1968.)* (Morcelliana, Brescia, 2005.) nalazi se detaljna rekonstrukcija debate koju su vodili talijanski časopisi katoličkih „disidenata“ u godinama Koncila, kao i neposredno nakon njega.
235 *Il laicismo. Lettera dell'episcopato italiano al clero*, 25. ožujka 1960., br. 3, u *Enchiridion della Conferenza episcopale italiana. Decreti, dichiarazioni, documenti pastorali per la Chiesa italiana*, sv. I; *1954.-1972.*, EDB, Bologna, 1985., 76-95. Za vrijeme šestog susreta CEI-a, u listopadu 1959. odlučeno je da će se napisati to pismo.
236 Usp. G. MARTINA, *La Chiesa in Italia*, 183.
237 Brojni katolički kandidati su se predstavili na komunističkim listama. *„Ako je razlog za skandal izbor nekoga tko se kandidira na listama Komunističke partije* – rekao je prof. Pietro Scoppola u članku za „Il Popolo“, 21. svibnja 1976. – *osuda bi bila još veći razlog za skandal“* (cit. kod S. MAGISTER, *La politica vaticana e l'Italia*, 481).
238 Usp. ARTURO GISMONDI, *Alle soglie del potere. Storia e cronaca della solidarietà nazionale, 1976-1979*, Sugarco, Rim, 1987.

govoru, 28. veljače 1978., nastojao uvjeriti demokršćanske senatore i zastupnike u nužnost saveza s komunistima[239].

Na dan kada se trebalo održati glasovanje o povjerenju vladi Giulija Andreottija, 16. ožujka 1978., Crvene su brigade uz vanjsku potporu PCI-a, u Ulici Fani u Rimu otele Alda Mora i iz zasjede ubili petoricu njegovih pratitelja[240]. Pavao VI. bio je potresen. Sljedećega je dana preko priopćenja Državnog tajništva obznanio da nudi svoju svekoliku moralnu i materijalnu pomoć, kako bi spasio život predsjednika DC-a, svog prijatelja od mladosti[241]. Sveta je Stolica prikupila ogromnu sumu novca i uzalud pokušavala konkretno intervenirati da spasi taočev život. Papa je 22. travnja napisao otvoreno pismo *„ljudima Crvenih brigada"*, kako je nazvao teroriste iz Ulice Fani, i na koljenim ih molio da bezuvjetno puste Alda Mora, *„ne toliko zbog moga poniznog i osjećajnog zagovora, već zbog njegova dostojanstva kao brata, iz humanosti"*[242]. Iskreni apel ostao je neuslišan. Beživotno tijelo predsjednika demokršćana pronađeno je 9. svibnja u prtljažniku jednog Renaulta, u Ulici Caietani nekoliko metara od sjedišta PCI-a i DC-a. Bio je to, prema sjećanju tajnika Pavla VI., msgr. Macchija, *„smrtni udarac koji je pogodio njegovu osobu, već oslabljenu bolešću i uznapredovalom dobi"*[243].

Zadušnici u Bazilici Sv. Ivana Lateranskog koju je služio kardinal vikar Ugo Poletti[244], nazočio je Papa i održao govor koji je zvučao kao predbacivanje Bogu što nije uslišio njegovu molbu za spas Alda Mora[245]. Tragični događaj duboko je pogodio Pavla VI. ubrzavši pad njegovih snaga.

14. Bliži i daljnji uzroci „svijeta u razvalinama"

Dok je sovjetski imperijalizam bacao svoju sjenu nad svijetom, Aleksandar Solženjicin je u lipnju 1978. održao na Harvardu govor dostojan pamćenja, naslovljen *Svijet u razvalinama*[246], u kojem je osudio povlačenje Zapada pred „realnim socijalizmom". Ruski disident uočio je temeljnu zabludu u *„svjetonazoru dominantnom na Zapadu koji je nastao u doba renesanse, a koji je od vremena prosvjetiteljstva poprimio političke oblike i čini temelj svih znanosti o državi i društvu; mogao bi se nazvati racionalističkim humanizmom ili humanističkom autonomijom, ukoliko proklamira i*

---

[239] Usp. FRANCESO DAMATO, *L'ultimo discorso sui rapporti col Pci*, u „Il Giornale", 10. svibnja 1978.
[240] U skupini brigadista koji su bili u Ulici Fani, bio je Alessio Casimirri, sin dvoje vatikanskih građana (otac je bio zamjenik direktora vatikanskoga tisovnog ureda) čiji je brak sklopio tadašnji supstitut Državnog tajništva, msgr. Montini. Alessio Casimirri je uspio zajedno sa svojom ženom Danielom Algranati zamesti tragove i otići u inozemstvo (usp. A. TORNIELLI, *Paolo VI*, 610-613).
[241] Vidi: A. TORNIELLI, *Paolo VI*, 596-613; GIULLIANO FERRARA, *L'Affaire Moro e il gioco delle coincidenze simboliche incrociate. L'addio alla Reppubblica di Montini e alla pietà laica e cattolica*, u: „Il Foglio", 10. svibnja 2008.
[242] PAOLO VI, Lettera del 22 aprile alle Brigate Rosse, u Insegnamenti, sv. XVI (1978.), 298-299. Morova supruga nije odobrila apel Pavla VI. koji je opisala kao *„pojedinačnu inicijativu"*, odbila je sudjelovati na zadušnici u Bazilici Sv. Ivana na Lateranu.
[243] *Paolo VI e la tragedia di Aldo Moro: 55 giorni di ansia, tentativi, speranze e assurda crudeltà*, ur. PASQUALE MACCHI, predgovor kard. Agostina Casarolija, Rusconi, Milano, 1998., 44.
[244] Ugo Poletti (1914.-1997.), zaređen za svećenika 1938., od 1958. pomoćni biskup Novare, od 1967. nadbiskup Spoleta, pomoćnim biskupom Rima postao je 1969., generalni vikar Rima i kardinal od 1973.
[245] Papina molitva za Alda Mora u *Insegnamenti*, sv. XVI (1978.) 362-373.
[246] ALEXANDER SOLŽENICYN, *Un mondo in fratumi. Discorso di Harward*, tal prijevod, La casa di Matriona, Milano, 1978.

promovira čovjekovu autonomiju od bilo kakve više sile. Ili još – i drugačije – antropocentrizmom, idejom o čovjeku kao središtu svega što postoji"[247]. Takvo shvaćanje prema Solženjicinu:

„postavilo je u bazu modernog zapadnog društva opasnu tendenciju da se klanja pred čovjekom i njegovim materijalnim potrebama. Osim fizičkog blagostanja i gomilanja materijalnih dobara, državni sustavi i društvene strukture nisu uzele u razmatranje sve druge vlastitosti, sve druge čovjekove potrebe koje su uzvišenije i manje elementarne, kao da čovjek svom životu ne može dati nikakav plemenitiji smisao. Tako su u tim strukturama ostavljeni opasni prazni prostori kroz koje danas prodiru strujanja zla u svim smjerovima"[248].

Komunizam prema Solženjicinu predstavlja najradikalniji i najkoherentniji oblik modernog humanizma, *„tako da je Karl Marx (1884.) mogao reći:* komunizam je naturalizirani humanizam"[249].

Također je dodao:

„Ako se komunistički sustav mogao zadržati i učvrstiti, to je upravo zbog uporne i masivne potpore zapadnih intelektualaca koji nisu vidjeli njegovu izopačenost ili su se, kad je nisu mogli ne zamijetiti, svakako trudili da je opravdaju. I danas je isto: kod nas na Istoku je komunizam pretrpio, s ideološkog gledišta, potpunu propast, njegova je vrijednost na nuli ili još manje; zapadni su intelektualci ti koje on privlači u velikoj mjeri i koji ga simpatiziraju. To je ono što zapadu čini neusporedivo teškim suočiti se s Istokom"[250].

Put koji je protekao od humanizma renesanse prema ruskom je piscu uzrok za gubitak unutarnjosti suvremenog čovjeka:

„Na Istoku ju je zgazio bazar partije, a na Zapadu trgovački sajam. Ono što kod suvremene krize plaši nije toliko raskol svijeta, nego činjenica što glavne razvaline boluju od slične bolesti. Ako bi čovjek bio rođen samo za sreću, kako to zastupa humanizam, ne bi bio rođen za smrt. No, budući da je njegovo tijelo osuđeno na smrt, njegova zadaća na zemlji može biti samo duhovna; ne utapanje u svakodnevici, ne traženje boljih načina stjecanja, a zatim i bezbrižnog rasipanja, materijalnih dobara, nego ispunjavanje čvrste i stalne dužnosti, tako da cijeli put našega života postane iskustvom prvenstveno ćudoredne askeze, tako da na kraju našega puta budemo uzvišenija stvorenja, nego kad smo krenuli. Neizbježno moramo revidirati općenito prihvaćenu ljestvicu vrijednosti i začuditi se nad njezinom neprikladnošću i nepravilnošću"[251].

Solženjicinov govor komentirao se u cijelom svijetu. Ono što je pogodilo pažljivije promatrače, poput Eugenija Cortija[252], bila je činjenica da kršćani, prije svega katolici, nisu u govoru odmah otkrili analogiju s povijesnom koncepcijom koja je bila karakteristična za njih dok katolička kultura još nije

---

[247] Nav. dj., 25.
[248] Nav. dj., 25-26.
[249] Nav. dj., 27. Iscrpnu analizu komunističkog sustava na ovoj liniji iznio je tih godina IGOR ŠAFAREVIČ, u: *Il socialismo come fenomeno storico mondiale*, La casa di Matrona, Milano, 1980., s popratnom riječi A. Solženjicina.
[250] A. SOLŽENICYN, 28.
[251] Nav. dj., 29.
[252] Usp. EUGENIO CORTI, *Il fumo nel Tempio*, Ares, Milano, 1997., 130. Među djelima Eugenija Cortija (1921.) najpoznatije i najraširenije je *Il cavallo rosso* (Ares, Milano, 1972.-1983.). Osim *Il fumo nel Tempio*, o krizi katoličkog svijeta u poslijekoncilskom razdoblju usp. *Le responsabilità della cultura occidentale nelle grandi stragi del nostro secolo*, Mimep-Docete, Milano, 1998.

bila ušla u stanje aktualne konfuzije; povijesnog gledišta koje početak dekristijanizacije društva vidi u prijelazu od srednjovjekovne teocentričnosti k modernom antropocentrizmu i imanentizmu.

Plinio Corrêa de Oliveira prikazao je 1959. širu sliku toga procesa dekristijanizacije društva u svojoj knjizi *Revolucija i kontrarevolucija*. Za razliku od ruskog disidenta, djelo brazilskog mislitelja nadahnuto je nadnaravnom nadom onoga koji vjeruje u neuništivu snagu Katoličke crkve. Knjiga završava jednim hommageom djetinje odanosti upravljenom upravo izabranom papi Ivanu XXIII., kao i izrazom apsolutna pouzdanja u trijumf Bezgrješnog Srca koji je Gospa najavila u Fatimi. U dodatku novog izdanja toga djela koje je u Italiji objavljeno 1977., brazilski autor koji je trideset i pet godina ranije osudio prodor liturgijskih zabluda u Katoličkoj akciji, uočio je u povijesnim događajima vlastitoga vremena razvoj i plodove onih zabluda koje datiraju do krize modernizma početkom stoljeća.

Plinio Corrêa de Oliveira nije svoja promišljanja iznosio s pozicije teologa, nego laika, filozofa, povjesničara i aktivista. Ne na teološkom sadržaju koncilskih dokumenata, nego na stvarnosti činjenica i njihovih povijesnih posljedica temelji svoju osudu *„zagonetne, uznemirujuće i zastrašujuće, apokaliptično tragične šutnje o komunizmu“*[253].

„Ovaj koncil – napisao je – htio je biti pastoralni, a ne dogmatski. Zapravo, nema nikakvo dogmatsko značenje. No, njegov propust glede komunizma mogao bi učiniti da u povijest uđe kao apastoralni koncil par excellence. Sa svojim posadašnjenim taktikama – najmanje što se može reći je da su sporne kako teorijski tako i praktično[254] *– II. vatikanski koncil je, takorekuć, pokušao rastjerati pčele, ose i ptice grabljivice. Njegova šutnja o komunizmu je ostavila vukovima svu slobodu. Posao koji je napravio Koncil ne može se opisati kao zaista pastoralan, niti u povijesti, niti u Knjizi života.“*

„Teško je to reći, ali činjenice evidentno pokazuju da je II. vatikanski koncil bio u tom smislu jedna od većih, ako ne i najveća nesreća u crkvenoj povijesti. Od njega je u Crkvu u nezamislivoj mjeri prodro 'dim Sotonin' koji se strašnom snagom širenja plina sve više širi. Na sablazan nebrojenih duša mistično Tijelo Kristovo ušlo je u jedan zlokobni proces koji se može nazvati samorazaranjem.“[255]

15. Dvadeset godina povijesti Crkve

Vladajuća stranka katolika htjela je 1978. pod svaku cijenu izbjeći raspravu o pobačaju, odričući se svakog oblika suprotstavljanja u parlamentu i nastojeći spriječiti novi referendum u zemlji. U Gazzetti Ufficiale pojavio se 22. svibnja zakon 194 koji dopušta pobačaj s potpisom svih

---

[253] Ovaj sud je iznio u Dodatku knjizi iz 1977., PLINIO CORRÊA DE OLIVEIRA, *Rivoluzione e Contro-Rivoluzione*, 168.

[254] Kasnije će Plinio Corrêa de Oliveira još otvorenije izraziti svoju ocjenu na teorijskoj razini, tvrdeći da se u nekim koncilskim dokumentima može ustanoviti disonancija prema tradicionalnom nauku (usp. A-IPCO, susret 22. lipnja 1984.) i čak izvjesna sustavna dvosmislenost, nespojiva s punim pravovjerjem (usp. A-IPCO, sastanak 20. kolovoza 1980.).

[255] P. CORRÊA DE OLIVEIRA, *Rivoluzione e Contro-Rivoluzione*, 168-169. Plinio Corrêa de Oliveira ponovio je taj sud u *Autoritratto filosofico*, 1976. objavljenom u *Rivoluzione e Contro-Rivoluzione*, 365-426, 388. Na jednom sastanku, 17. svibnja 1989. izjavio je: *„Kad sam u zadnjem dijelu Revolucije i kontrarevolucije napisao da je II. vatikanski koncil bio najveća nesreća u cijeloj povijesti Crkve, ustvrdio sam nešto što bih danas još energičnije naglasio“* (A-IPCO, 17. svibnja 1989.).

demokršćanskih zastupnika[256], počevši od predsjednika Republike Giovannija Leonea do premijera Giulija Andreottija[257]. Prema jednom potpisniku zakona, ministrici Tini Anselmi, Pavao VI. je ohrabrio demokršćanske ministre da ne odstupe i da ostanu u službi, također ako budu morali potpisati taj zakon[258].

Na svetkovinu sv. Petra i Pavla, 29. lipnja 1978. Papa je na svojoj zadnjoj javnoj celebraciji za vrijeme mise u vatikanskoj bazilici, vidljivo ispaćen, iznio pravu bilancu svoga petnaestogodišnjeg pontifikata.

Pavao VI. je u svojoj propovijedi prošao cijelo razdoblje za koje*„Nam je Gospodin povjerio svoju Crkvu“* tijekom kojeg se *„prirodni tijek Našega života bliži večeri“*. U tom je pregledu stari papa kao *„značajan čin“* svoga Učiteljstva spomenuo ispovijest vjere koju je deset godina ranije, 30. lipnja 1968. svečano navijestio kao „Credo *naroda Božjega“*, u trenutku kada se činilo da su *„olaki doktrinalni eksperimenti potresli sigurnost mnogih svećenika i vjernika“* i uputio *„tužan, ali čvrst“* apel *„svima koji druge vuku svojom riječi, pismom, ponašanjem na puteve osobnih mišljenja, a onda na puteve hereze i raskola, dezorijentirajući savjesti pojedinaca i čitave zajednice (…)“*. *„Očinski vam se obraćamo* – dovršio je – *čuvajte se toga da nadalje uznemirujete Crkvu; trenutak istine je došao i potrebno je da svatko prizna vlastitu odgovornost pred odlukama koje služe tomu da se očuva vjera, zajedničko blago koje je Krist, koji je Stijena, povjerio Petru, namjesniku stijene (*Vicarius Petrae*) kako ga je nazvao sv. Bonaventura“*[259].

U tim se riječima pojavila istina koju zbivanja nisu mogla pobijediti: Petrova stijena, zahvaljujući svom primatu i nezabludivosti svoga Učiteljstva, čini fundament na kojem je Isus Krist sazdao svoju Crkvu i na kojoj stijeni će po Božjem obećanju čvrsto ostati do kraja vremena. *„Ti si Petar-Stijena i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju (…) Tebi ću dati ključeve kraljevstva nebeskoga“* (Mt 16, 18-19). Te riječi iz Evanđelja, tako bogate nadnaravnom nadom, sjajile su na zlatnom mozaiku kupole Sv. Petra iznad koncilskih otaca za vrijeme cijelog II. vatikanskog koncila. Izražavaju neprolaznu istinu: pape kao privatne osobe prolaze, ali ustanova papinstva preživljava svaku oluju sažimajući i koncentrirajući u sebi Crkvu, otajstveno Tijelo Kristovo.

Sredinom srpnja Pavao VI. je napustio Rim da bi otputovao u svoju ljetnu rezidenciju Castel Gandolfo. Njegov je kraj došao nenadano. Koncilski papa umro je 6. kolovoza 1978. u 21.40 u istoj papinskoj vili u kojoj je umro i Pio XII., 9. listopada 1958.god.[260] Otada je prošlo dvadeset godina povijesti Crkve.

---

[256] Vidi: GIAMBATTISTA SCIRÉ, *L'aborto in Italia. Storia di una legge*, Bruno Mondadori, Milano, 2008.; GIULIA GALEOTTI, *Storia dell'aborto*, Il Mulino, Bologna, 2004.

[257] Usp. „Gazzetta ufficiale della Repubblica Italiana“, god. 119, br. 140, 22. svibnja 1978., 3646. „Postavio sam si problem protupotpisa toga zakona (to je napravio i Leone), ali da sam odbio, ne bismo samo izazvali krizu nakon što smo tek počeli zatvarati pukotine, nego DC ne bi samo pretrpio zakon o pobačaju, već bi izgubio i predsjedništvo, a to bi bilo zaista puno gore“ (G. ANDREOTTI, *Diari 1976-1979: gli anni della solidarietà*, Rizzoli, Milano, 1981., 73).

[258] „La Gazzetta del Mezzogiorno“, 30. kolovoza 1994., cit. u ALFREDO MANTOVANO, *La Democrazia cristiana e l'aborto: perché fu „vero tradimento“*, u: „Cristianità“, 232-233 (1994.), 13-15, 13.

[259] PAOLO VI, *Insegnamenti*, sv. XVI (1978), 519-525.

[260] Bilo je bezbroj izraza sućuti nakon smrti Pavla VI. Među svima ističemo posebno riječi bivšeg velikog meštra Lože Velikog orijenta Italije, Giordana Gamberinija: *„Ovo je prvi put u povijesti moderne masonerije da poglavar najveće zapadne religije nije umro u stanju neprijateljstva prema slobodnim zidarima. Također, prvi put u povijesti masoni mogu iskazati počast na grobu jednog pape bez dvosmislenosti ili proturječja“* („Rivista Massonica“, 5-6 (1978.), 290).

ZAKLJUČAK

Od smrti Pavla VI. proteklo je više od trideset godina, što je minimalni povijesni odmak da dopusti povjesničaru objektivno vrjednovati događaje svoga vremena. Što se otada dogodilo nije povijest, nego kronika dramatične epohe u kojoj živimo. Usprkos pozitivnim klicama preporoda koje smo mogli zamijetiti u zadnje vrijeme, kriza Crkve u zadnjih trideset godina nije prestala; ne može ni prestati dok se ne ukone duboki razlozi krize.

Neka mi na kraju ove knjige bude dopušteno obratiti se s poštovanjem Njegovoj Svetosti Benediktu XVI. u kojem prepoznajem Nasljednika Petrova, uz kojega osjećam nerazrješivu povezanost te mu iskazujem svoju duboku zahvalnost što je otvorio vrata ozbiljnoj debati o II. vatikanskom koncilu. Ponavljam da ovoj debati želim pridonijeti ne kao teolog, nego kao povjesničar, pridružujući se, pak, onim teolozima koji s poštovanjem i sinovski mole Namjesnika Kristova na zemlji da potakne produbljeno istraživanje II. vatikanskog koncila, u svoj kompleksnosti i širini, kako bi se provjerio njegov kontinuitet s dvadeset prethodnih koncila i da se rasprše sjene i sumnje zbog kojih gotovo pola stoljeća Crkva pati – u uvjerenju da je vrata paklena neće nadvladati (Mt, 16,18).